

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 7 grudnia 2023 r.

Poz. 11390

Podpisany przez:

Arleta Kinga Kwiatkowska

Data: 2023.12.07 12:52:27

UCHWAŁA NR LXXV/493/2023 RADY GMINY BRUDZEW

z dnia 28 listopada 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tj. Dz.U. z 2023r. poz.40 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.), uchwala się co następuje:

§ 1. Po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026” w brzmieniu stanowiącym załączniki do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Brudzew.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady
(-) Kazimierz Wdowiński

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BRUDZEW NA LATA 2023-2026

Brudzew, sierpień 2023 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

*Przedsięwzięcie dofinansowane ze środków
Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Zamawiający:

Gmina Brudzew

Ul. Turkowska 29, 62-720 Brudzew

NIP: 668-192-31-10

REGON: 311019409

Tel. 63 279 83 47

Fax 63 289 20 49

E-mail: ug@brudzew.pl

www.brudzew.pl

Wykonawca:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Chartari Sp. z o.o.

Ul. Świerkowa 29, 62-500 Konin

NIP: 665-299-03-74

REGON: 302245765

Tel. 796-324-106

E-mail: hi@chartari.com

www.chartari.com

AUTORZY OPRACOWANIA:**Zakład Analiz Środowiskowych Eko-precyzja**

43-450 Ustroń ul. Sikorskiego 10

tel. +48 512 110 314; fax (33) 487 63 98

www.eko-precyzja.eu

biuro@eko-precyzja.eu

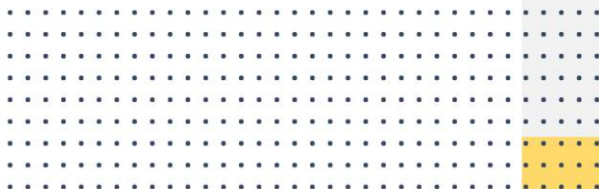

Spis treści

1. Wstęp	10
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	10
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	11
4. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	14
Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonywanymi na poziomie województwa i powiatu	16
Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	19
5. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	23
Charakterystyka gminy	23
Rys historyczny	24
Dziedzictwo kulturowe gminy	26
Obiekty sakralne	26
Obiekty rezydencjonalne	29
Obiekty mieszkalne	32
Obiekty gospodarcze	32
Obiekty przemysłowe	35
Parki	35
Architektura obronna	36
Cmentarze	37
Ważne osobistości, wydarzenia historyczne i miejsca ich upamiętnienia	37
Zabytki ruchome	39
Zabytki archeologiczne	40
Dziedzictwo niematerialne	44
6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	45
Rejestr zabytków	45
Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	47
Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	52
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy	54
8. Cele Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew	60
9. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami	67
10. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami	67

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

11. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami	68
Fundusze krajowe.....	68
Fundusze Europejskie.....	72
12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	74

Wykaz tabel

Tabela 1. Wykaz zabytków wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	45
Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków	47
Tabela 3. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości	51
Tabela 4. Zasoby dziedzictwa archeologicznego z podziałem na fakty osadnicze	52
Tabela 5. Analiza SWOT	59
Tabela 6. Wykaz celów strategicznych, kierunków działań i zadań wyznaczonych w ramach Programu Opieki nad Zabytkami	61
Tabela 7. Wskaźniki monitoringu	67

Wykaz rysunków

Rysunek 1. Gmina Brudzew na tle powiatu tureckiego i sąsiadujących gmin	23
Rysunek 2. Kościół pw. św. Mikołaja w Brudzewie	26
Rysunek 3. Kościół pw. św. Ducha w Brudzewie	27
Rysunek 4. Kościół pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie	28
Rysunek 5. Kościół pw. św. Jadwigi w Janiszewie	29
Rysunek 6. Dworek Kurnatowskich w Brudzewie	30
Rysunek 7. Pałac w Brudzyńniu	31
Rysunek 8. Dwór w Smolinie	32
Rysunek 9. Wozownia w Kolnicy	33
Rysunek 10. Spichlerz w Brudzewie	34
Rysunek 11. Fortyfikacje obronne w Brudzewie	36
Rysunek 12. Pomnik Wojciecha z Brudzewa	38
Rysunek 13. Figurka bł. Bogumiła w Koźminie	39
Rysunek 14. Znaleziska archeologiczne na stanowisku w Kwiatkowie	42

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026, zwany dalej *Programem*, ma służyć rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na cele społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

Przedmiotem *Programu* jest dziedzictwo kulturowe będące ogółem zasobów odziedziczonych z przeszłości, które ludzie postrzegają jako odzwierciedlenie i wyraz ich nieustająco ewoluujących wartości, przekonań, wiedzy i tradycji. Przyjmując najszerszą definicję kultury, można określić ją jako złożoną całość zawierającą wzory myślenia i postępowania, wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność oraz wszystkie inne materialne i niematerialne wytwory ludzkiej działalności przekazywane w procesie tradycji i regulujące życie człowieka jako członka społeczeństwa. Kulturę dzieli się na materialną, duchową i społeczną. Na kulturę materialną składają się wszystkie fizycznie istniejące przedmioty wytworzone przez człowieka, obejmujące m.in. obiekty budowlane, narzędzia, odzież, przedmioty codziennego użytku, także technologie produkcji. Kultura duchowa obejmuje dzieła sztuki, muzyki, literatury, język, religię, magię, mity, idee, naukę. Natomiast kultura społeczna to instytucje, wzory zachowań, regulacje stosunków międzyludzkich.

Dziedzictwo kulturowe wraz z pamięcią zbiorową stanowi fundament każdego społeczeństwa, dowód jego trwałości. Wypełnia przestrzeń życia jednostek, stąd konieczność jego ochrony i uświadomienia wartości, którą pełni. Dziedzictwo zarówno materialne jak i niematerialne, wpływa na kształtowanie tożsamości ludzi, waloryzowanie przestrzeni, którą zamieszkują. Tym samym odpowiednia ekspozycja zabytków może formować poczucie wspólnoty i identyfikacji z miejscem zamieszkania oraz przyczyniać się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy obejmującego zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej regionu, rozwój turystyki, kompetencji społecznych, wzrost integracji społecznej.

Celem opracowania jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. *Program* ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem kulturowym gminy. Jego realizacja powinna przyczynić się do zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, poprawy stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych. Niniejszy *Program* jest trzecim opracowaniem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew. Poprzednie zostały opracowane na lata 2008-2011 oraz 2018-2021.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami sporządza zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) na okres 4 lat w oparciu o przepisy art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840). Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, po czym zostaje on ogłoszony w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji *Programu* sporządza się co 2 lata sprawozdanie. Szczegółowe cele *Programu* określa art. 87 ust. 2 cytowanej Ustawy:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Głównymi aktami prawnymi regulującymi ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami są:

- **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 2009 r., nr 114, poz. 946):**
 - Art. 5 Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.
 - Art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
 - Art. 86 Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.
- **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840)** – jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.
 - Art. 3 definiuje użyte w Ustawie określenia, jako:
 - 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
 - 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,
 - 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,
 - 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
 - 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
 - 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
 - 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
 - 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
 - 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
 - 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
 - 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
 - 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
 - 14) krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,
 - 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
- Art. 4 ustala podejmowane przez organy administracji publicznej działania mające na celu ochronę zabytków.
 - Art. 6 określa przedmiot ochrony i opieki, którymi są , bez względu na stan ich zachowania, zabytki nieruchome (krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji), ruchome (dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystyczne i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, pamiątki historyczne zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji) i archeologiczne (pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarze, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej)) oraz nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.
 - Art. 7 określa formy ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, warunkach zabudowy.
 - Art. 16 ust. 1 określa zasady utworzenia parku kulturowego.
 - Art. 17 określa nakazy i ograniczenia dotyczące parku kulturowego.
 - Art. 18, 19 i 20 określają zasady ochrony i opieki nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego.
 - Art. 21 mówi, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.
 - Art. 22 określa zasady prowadzenia ewidencji zabytków przez generalnego i wojewódzkiego konserwatora zabytków, wójta oraz dyrektora urzędu morskiego.
 - Art. 89 mówi, że organami ochrony zabytków są: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewoda, w imieniu których działają generalny i wojewódzki konserwator zabytków.
- **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40).** Art. 7 ust 1 pkt 9 mówi, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Przepisy prawa dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte również w innych obowiązujących ustawach, z którymi *Program* jest spójny:

1. **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r., poz. 977)** – określa, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
2. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r., poz. 682)** – normuje sprawy związane z robotami budowlanymi, w tym w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub objętych ochroną konserwatorską.
3. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2022 r., poz. 2556)** – wskazuje, że oceny oddziaływania przedsięwzięć na środowisko powinny uwzględniać istniejące w zasięgu oddziaływania instalacji chronione zabytki, a ochrona powierzchni ziemi powinna polegać m.in. na zachowaniu funkcji kulturowych (dziedzictwo archeologiczne).
4. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r., poz. 136)** – określa, że formy ochrony przyrody obejmują obszary chronione ze względu na wartości m.in. społeczne, historyczne i kulturowe. Plany ochrony powinny obejmować obiekty o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.
5. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 r., poz. 344)** – ustala zasady sprzedaży, zamiany, darowizny lub oddania w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wskazuje także na konieczność uzyskania pozwolenia na sprzedaż cmentarza stanowiącego własność jednostki samorządu terytorialnego lub Skarbu Państwa, a ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
6. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r., poz. 194)** – mówi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną, polegającą na wspieraniu m.in. opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą.
7. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r., poz. 571)** – wskazuje, że sfera zadań publicznych obejmuje m.in. zadania w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, a mieszkańcy mogą złożyć wniosek o realizację zadania publicznego w tym zakresie.

W polskim prawodawstwie funkcjonują także akty precyzujące zasady ochrony zabytków znajdujących się w zasobach muzealnych i bibliotecznych oraz materiałów archiwalnych:

1. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385).
2. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).
3. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 2020 poz. 164).

Aktami wykonawczymi do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 września 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r., poz. 2053).
2. Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz. 56).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

3. Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 13 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 1901).
4. Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 81).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r., poz. 928).
7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r., poz. 1275).
8. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., poz. 110).
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., nr 89, poz. 510).
10. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r., nr 24, poz. 181).
11. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., nr 212, poz. 2153).
12. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r., nr 75, poz. 706).
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r., nr 71, poz. 650).
14. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., nr 30, poz. 259).

4. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Tematyka ochrony dziedzictwa kulturowego została uwzględniona także w dokumentach strategicznych, zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Do najważniejszych dokumentów krajowych określających cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i stanowiących podstawę dla dokumentów sporządzanych na kolejnych szczeblach, należą:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2023-2026. Dotychczas obowiązujący Program obowiązywał na lata 2019-2022 i został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. z 2019 r., poz. 808).

Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Główny cel dotychczasowego Programu został sformułowany jako „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”. Był on realizowany przez 3 cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.*Kierunki działania:*

Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.*Kierunki działania:*

Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.*Kierunki działania:*

Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, przyjęta Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. (M.P. z 2019 r., poz. 1060)

Strategia zakłada, że rozwój infrastruktury społecznej ma obejmować poprawę dostępności m.in. do zabytków i miejsc kultury oraz stworzyć optymalne warunki dla prowadzenia działalności kulturalnej. W ramach rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego należy wspierać działania polegające na promocji i kultywowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększaniu dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. z 2020 r., poz. 1060)

Planowane w ramach Strategii instrumenty mają dwojaki charakter. Z jednej strony, są to działania ukierunkowane na redukowanie deficytów i wykorzystanie potencjałów w obszarach społeczeństwa obywatelskiego oraz uczestnictwa w kulturze, z drugiej zaś polegają na stymulowaniu rozwoju gospodarczo-kulturalnego przez wzrost efektywności funkcjonowania polskich branż kreatywnych. Głównym celem jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizowany ma być przez 3 cele szczegółowe: zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne; zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju; wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich w ramach której jednym z priorytetów jest ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury obejmująca dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnienie systemu ochrony zabytków.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. (M.P. z 2017 r., poz. 260)

W ramach wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej jako działania do 2030 r. wskazano ochronę i promocję dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonywanymi na poziomie województwa i powiatu

Niniejszy Program jest spójny z następującymi, obowiązującymi dokumentami strategicznymi:

Program opieki na zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty Uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Cel główny:

Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

Cele szczegółowe:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.
 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
 5. Podejmowanie i określenie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.
- Dokument w opisie architektury rezydencjonalnej jako jeden z przykładów podaje dwór w Brudzewie.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku, przyjęta Uchwałą nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r.

Cel strategiczny 2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.

Cel operacyjny 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu

Kierunek interwencji: Wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury.

Rozwój infrastruktury kultury i towarzyszących temu rozwojowi usług, przeciwdziałania lub co najmniej ograniczenia skalę depopulacji – wzmacnianie więzi lokalne, poczucie wspólnoty, więzi międzypokoleniowe i międzysąsiedzkie, co jest istotne w otoczeniu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Infrastruktura sprzyjająca rozwojowi społecznemu ma znaczenie dla lokalizacji działalności firm zaawansowanych technologicznie. Dla wzmocnienia potencjału kulturowego Samorząd Województwa za istotne uznał tworzenie przestrzeni do poszukiwań i inspiracji, miejsc spotkań dla różnych grup społecznych, gdzie dokonuje się edukacja kulturalna – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji, zdolności do twórczego i innowacyjnego myślenia.

Dokument w swych konkretnych założeniach nie wskazuje zabytków i obszarów z terenu gminy Brudzew.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, przyjęty Uchwałą nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.

Cel 4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego:

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej;

1. Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego.

2. Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.

3. Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu.

4. Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji.

1. Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki.

2. Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

Dokument w opisie dziedzictwa kulturowego województwa wymienia stanowiska archeologiczne Koźmin Las i Kwiatków w gminie Brudzew na terenie odkrywki węgla brunatnego.

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego, przyjęty Uchwałą nr LI/1000/23 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 marca 2023 r.Audyt określa:

1. Krajobrazy występujące na obszarze.

2. Lokalizację krajobrazów priorytetowych.

3. Lokalizację i granice obszarów prawnie chronionych:

a) parków kulturowych,

b) parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu,

c) obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (MaB) lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach

4. Zagrożenia dla możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony.

5. Rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony.

6. Lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

Audyt obejmuje:

1. Identyfikacja i klasyfikacja krajobrazów.

2. Charakterystyka zidentyfikowanych krajobrazów.

3. Ocena zidentyfikowanych krajobrazów.

4. Wskazanie krajobrazów priorytetowych.

5. Wskazanie zagrożeń dla możliwości zachowania wartości krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony.

6. Sformułowanie rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony.

7. Określenie lokalnych form architektonicznych zabudowy dla krajobrazów priorytetowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Gmina Brudzew należy do krajobrazów priorytetowych Dolina Warty granica woj.-Konin i Rejon Koźmina. Nie obejmują one obiektów zabytkowych.

Program opieki nad zabytkami Powiatu Tureckiego na lata 2022-2025, przyjęty Uchwałą nr XXXVIII/258/2022 Rady Powiatu Tureckiego z dnia 28 marca 2022 r.

Kierunki działań:

1. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.
 2. Promocja i udostępnianie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
 3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
 4. Działania związane z opieką nad zabytkami.
 5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Dokument wymienia i opisuje zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne z terenu gminy Brudzew wpisane do rejestru zabytków.

Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gmina Brudzew posiada następujące dokumenty o charakterze strategicznym, uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

Strategia Rozwoju Gminy Brudzew na lata 2023-2030

będąca na etapie uchwalania.

Cel strategiczny II: Gmina Brudzew miejscem zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego.

Cele operacyjne:

- 2.2. Gmina Brudzew atrakcyjna turystycznie.
- 2.3. Wysoka rozpoznawalność Gminy Brudzew na rynku regionalnym i w skali kraju.

Cel strategiczny III. Wysoka jakość życia mieszkańców Gminy Brudzew.

Cel operacyjny:

Wysoki poziom integracji społeczeństwa oraz zapewnienie dostępu do atrakcyjnej oferty kulturalnej i sportowej

Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brudzew, przyjęta Uchwałą nr 63/X/07 Rady Gminy Brudzew z dnia 30 sierpnia 2007 r. wraz ze zmianą przyjętą Uchwałą nr IX/71/2019 Rady Gminy Brudzew z dnia 16 kwietnia 2019 r.

Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Granice ochrony konserwatorskiej:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

1. Układ urbanistyczny Brudzewa

W obrębie strefy konserwatorskiej obowiązują:

- a) historyczna linia zabudowy,
- b) historyczna parcelacja,
- c) tradycyjna gęstość zabudowy,
- d) zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,
- e) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- f) prowadzenie badań archeologicznych podczas robót ziemnych w zakresie uzgodnionym decyzją WWKZ – Kierownika Delegatury w Koninie.

2. Założenia sakralne i rezydencjonalne

Podlegają ochronie w granicach założenia oraz ich najbliższym otoczeniu. Należy uwzględnić znaczenie widoku na zabytek. W obrębie stref ochrony konserwatorskiej obowiązują:

- a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- b) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni,
- d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- e) użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu.

3. Archeologia

3.1 Strefa ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.

Obszar gminy Brudzew został rozpoznany archeologicznie. Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z epoki kamienia – z mezolitu i neolitu, rozwój następuje w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, w czasach kultury przeworskiej i kultury łużyckiej. Intensywne osadnictwo ma miejsce też we wczesnym średniowieczu. Wszystkie zewidencjonowane stanowiska archeologiczne oraz strefy ich występowania podlegają ochronie konserwatorskiej. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

3.2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy znajduje się stanowisko archeologiczne – fortyfikacja ziemna – wpisana do rejestru zabytków pod nr 245/A, z dn. 17.09.1968 r. w Brudzewie. Obowiązuje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie w/w stanowiska.

4. Układy urbanistyczne, zespoły pałacowo-parkowe wpisane do rejestru zabytków lub podlegające ochronie konserwatorskiej oraz obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach objętych ochroną konserwatorską lub w bliskim jej sąsiedztwie, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

5. Zadania inwestycyjne związane z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi (m.in. kopalnie odkrywkowe, drogi).

W przypadku podejmowania szerokopłaszczyznowych prac ziemnych, inwestor może przystąpić do inwestycji dopiero po uzyskaniu wytycznych konserwatorskich i określenia przez WWKZ niezbędnego zakresu badań archeologicznych. Aby prawidłowo rozpoznać teren istnieje konieczność przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych, przeprowadzonych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Koninie, które pozwolą ustalić faktyczną ilość stanowisk archeologicznych, znajdujących się w kolizji z planowaną inwestycją, rozpoznać ich powierzchnię oraz głębokość zalegania obiektów archeologicznych. Po zatwierdzeniu przez urząd konserwatorski sprawozdania z powyższych badań, wymagane jest przeprowadzenie, na wytypowanych stanowiskach archeologicznych, wyprzedzających inwestycji,

ratowniczych badań wykopaliskowych. Konieczne jest także prowadzenie nadzorów archeologicznych na całym terenie podczas trwania prac ziemnych związanych z odhumusowywaniem terenu. W przypadku odkrycia w trakcie nadzorów nowych stanowisk archeologicznych nie ujawnionych podczas badań powierzchniowych, konieczne będzie przeprowadzenie na tych stanowiskach ratowniczych badań wykopaliskowych.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokokąsowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia:

- a) rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondazowych,
- b) ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- c) badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- d) stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

6. Cmentarze

Ochrona obowiązuje w granicach cmentarza oraz w jego najbliższym otoczeniu. Dla cmentarzy czynnych szerokość zewnętrznej strefy ochronnej równa jest szerokości strefy ochrony sanitarnej. Dla nieczynnych cmentarzy ewangelickich postuluje się przyjęcie zewnętrznej strefy ochronnej o szerokości ok. 10 m wokół granic.

W granicach cmentarza obowiązuje zachowanie:

- a) historycznego rozplanowania,
- b) zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodu,
- c) zabytkowej zieleni.

Postuluje się wyłączenie spod zabudowy najbliższego otoczenia cmentarzy.

7. Pojedyncze obiekty budowlane (użyteczności publicznej, mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe i kapliczki). Ochrona obejmuje obiekt wraz z jego najbliższym otoczeniem. Postuluje się zachowanie zabytkowej formy architektonicznej oraz podporządkowanie niezbędnych zmian budynkowi istniejącemu w zakresie skali i formy. Sposób użytkowania i przeznaczenie obiektu wymagają uzgodnienia z Kierownikiem Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie.

8. Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz w ich najbliższym otoczeniu (m.in. prace budowlane, pielęgnacja zieleni, prace ziemne, zmiany sposobu użytkowania, podziały geodezyjne) wymagają:

- a) pozwolenia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków
- b) opinii Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie – w odniesieniu do pozostałych obiektów i obszarów.

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., nr 212, poz. 2153) Plan opracowuje wójt (burmistrz, prezydent) i podlega on uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Podlega on corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, wg stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego. Jak wskazuje § 3 ust. 2 i 3 powyższego Rozporządzenia Plan sporządza się w szczególności na wypadek pożaru, powodzi, ulew lub zalania z innych przyczyn, wichury, katastrofy budowlanej, awarii technicznej, chemicznej, demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu, ataku terrorystycznego, konfliktu zbrojnego i zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania.

Gmina Brudzew nie posiada opracowanego Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

5. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Charakterystyka gminy

Gmina Brudzew jest gminą o charakterze wiejskim, położoną we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w powiecie tureckim. Centralnym ośrodkiem gminy jest Brudzew, gdzie następuje koncentracja funkcji mieszkaniowej, usługowej oraz administracyjnej. Gmina graniczy z trzema jednostkami terytorialnymi powiatu tureckiego, z dwoma jednostkami terytorialnymi powiatu kolskiego oraz z jedną jednostką terytorialną powiatu poddębickiego w województwie łódzkim. Sąsiadujące gminy to:

- Kościelec (od północy),
- Dąbie (od wschodu),
- Władysławów (od zachodu),
- Turek (od południa),
- Przykona (od południa),
- Uniejów (od wschodu).

Rysunek 1. Gmina Brudzew na tle powiatu tureckiego i sąsiadujących gmin

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

System przestrzenny gminy tworzą 23 sołectwa: Bogdałów, Bratuszyn, Brudzew, Brudzyń, Cichów, Chrząblice, Dąbrowa, Galew, Głowy, Izabelin, Janiszew, Janów, Kolnica, Kozubów, Koźmin, Krwony, Kuźnica Janiszewska, Kwiatków, Marulew, Olimpia, Podłużycze, Tarnowa i Wincentów.

Powierzchnia gminy jest równa 11 262,55 ha, co stanowi 6,82% powierzchni powiatu tureckiego oraz 0,36% województwa wielkopolskiego. Układ drogowy tworzą autostrada A2 długości 3,0 km, droga wojewódzka nr 470 długości 12,7 km, 6 dróg powiatowych długości 31,232 km oraz drogi gminne i wewnętrzne długości 105,128 km. Dogodna lokalizacja powoduje, że podróż do największych miast oraz infrastruktury zlokalizowanej w obrębie gminy zajmuje stosunkowo niewiele czasu. Zgodnie z danymi GUS na dzień 31.12.2022 r. gminę Brudzew zamieszkiwało 5 933 osób, z czego 2 897 stanowili mężczyźni, natomiast 3 036 kobiety. Gęstość zaludnienia wynosi 52,7 os/km². Sytuacja demograficzna na przestrzeni lat wykazuje dosyć stabilną sytuację i utrzymywanie się liczby ludności na podobnym poziomie. Zauważalne jest stopniowe starzenie się społeczeństwa, przejawiające się w zwiększającej się liczbie osób w wieku poprodukcyjnym (17% w 2013 r. i 20,2% w 2022 r.) na rzecz osób w wieku produkcyjnym (62,4% w 2013 r. i 59% w 2022 r.). Udział osób młodych, w wieku przedprodukcyjnym utrzymuje się na podobnym poziomie (20,6 % w 2013 r. i 20,8% w 2022 r.). Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wyniósł w 2022 r. 3,4%.

Gmina posiada charakter rolniczy. Grunty rolne zajmują 68,06% całego obszaru gminy, tym samym lokalna gospodarka w wysokim stopniu opiera się na produkcji rolniczej rozdrobnionej na małe gospodarstwa, a także działalności mniejszych firm usługowo-handlowych. Do niedawna lokalny rynek pracy gminy Brudzew oparty był na działalności górniczej. Znacznym odsetek mieszkańców był dotychczas zatrudniony w tym sektorze. Po zakończeniu eksploatacji węgla brunatnego zauważyć jednak można proces adaptacji mieszkańców do nowych realiów gospodarczych. Rokrocznie zauważalny jest wzrost liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, co w dużej mierze związane jest z dynamicznym rozwojem strefy inwestycyjnej.

Gminę Brudzew cechuje rozwinięta oferta kulturalna, za którą w dużej mierze odpowiedzialny jest Gminny Ośrodek Kultury „Wozownia” w Kolnicy. Mająca swą siedzibę w zrewitalizowanym zespole dworsko-pałacowym instytucja zajmuje się m.in. organizacją wydarzeń kulturalnych, warsztatów i wystaw artystycznych czy promocją dzieł lokalnych twórców, z których najpopularniejszym jest rzeźbiarz Piotr Staszak. Zadania z zakresu upowszechniania kultury realizowane są również przez Bibliotekę Publiczną w Brudzewie, która jest organizatorem wielu wydarzeń kulturalno-czytelniczych skierowanych do różnych grup wiekowych. Władze Gminy prowadzą aktywną współpracę (m.in. w zakresie promocji gminy czy pielęgnowaniu lokalnych tradycji i wartości) z działającymi organizacjami pozarządowymi, takimi jak: Towarzystwo Przyjaciół Brudzewa im. Wojciecha z Brudzewa, Stowarzyszenie „Odnowa i Rozwój Izabelina”, Stowarzyszenie „Cichowianki”, Spółdzielnia Socjalna „Powróć się Tu”, Fundacja ze Smakiem, Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Gminy Brudzew, Stowarzyszenie Valentinus Galewskiego Wzgórza Przemienienia, Stowarzyszenie „Klub Brudzewianki”, Grupa Odnowy Wsi Kolnica i działające w ich ramach Stowarzyszenie „Pod Dyszłem” w Kolnicy, Koło Wędkarskie nr 20 „Wozownia” w Kolnicy, Stowarzyszenie „Kołowrotek”, Gminne Koło Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (działa na rzecz dzieci ze szczególnym uwzględnieniem dzieci niepełnosprawnych) oraz z Kołami Gospodyń Wiejskich i Ochotniczymi Strażami Pożarnymi. W trakcie formalizowania jest oddział gminny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego.

Rys historyczny

Tradycja łączy początki miejscowości z kmieciem Brudzem, który miał żyć tutaj około X-XI wieku. Pierwsze wzmianki dotyczące miejscowości Brudzew pojawiają się w dokumencie wydanym w maju 1252 r. przez księcia łęczycko-kujawskiego Kazimierza. W dokumencie tym wymieniono Brudzew jako miejscowości, która przechodziła we władanie zakonu Cystersów. 23 kwietnia 1288 r. w doszło do wymiany między arcybiskupem Jakubem Świnką a klasztorem cysterskim w Byszewie, w wyniku czego miejscowość Brudzew zaczęła podlegać arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, który miał prawo pobierać tam dziesięcinę.

W okresie wczesnego średniowiecza Brudzew nie pełnił funkcji obronnej. Jego położenie na szlaku handlowym Kalisz-Koło sprawiło, że miejscowość stała się osadą targową, której najważniejszym miejscem był wydłużony rynek na osi północ-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

południe, zgodnie z przebiegiem szlaku handlowego. Na początku XIV wieku Brudzew stał się własnością wielkopolskiego rodu Jarandów-Jowianitów herbu Pomian, którego przedstawiciele odgrywali doniosłą rolę w życiu politycznym kraju piastując wiele godności państwowych i ziemskich. W połowie XIV wieku z Jarandowie ufundowali w Brudzewie kościół parafialny pod wezwaniem Św. Mikołaja Wyznawcy. Kościół, w stylu gotyckim został konsekrowany 18 listopada 1363 r. W 1455 roku Jarandowie odnowili erekcję kościoła i powiększyli jego uposażenie. Przy kościele istniała też elementarna szkoła parafialna. Pierwsza wzmianka o Brudzewie jako mieście pochodzi z dokumentu wydanego w 1458 r., mówiącego o liczbie zbrojnych, jakich miasta Wielkopolski musiały wystawić na wojnę pruską. Miasto wystawiło wówczas czterech zbrojnych. Podstawą układu planistycznego Brudzewa był stary schemat przestrzenny osady przedlokacyjnej na który zaczął nakładać się nowy plan urbanistyczny. Znamioną cechą było występowanie w miejscowości nieproporcjonalnie dużego rynku o prostokątnym kształcie.

Jarandowie władali Brudzewem do połowy XVI wieku, a w 1579 r. kolejnym właścicielem miasta został wojewoda poznański, Stanisław Górka, herbu Łódzia. Za jego panowania Brudzew przeżywał rozkwit gospodarczy – w mieście żyło wtedy czterech przekupniów, sześciu rzemieślników, młynarz, kuśnierz i tkacz.

12 września 1619 r. król Zygmunt III Waza nadał miastu przywileje targowe i jarmarczne, które postawiły je w pozycji ekonomicznego rywala pobliskiego Turku. W tym czasie kolejnymi właścicielami Brudzewa była rodzina Łaszczów herbu Prawdzic, którzy chętnie obdarzali swoich poddanych swobodami i nadaniami ziemskimi. W pierwszą sobotę po nowym roku 1621 kasztelan łódzki, Piotr Łaszcz jako dziedziczny właściciel Brudzewa nadał mieszczanom specjalny przywilej swobod i jednocześnie przekazał 15 mieszkańcom grunty i pastwiska na własność. W czasie „potopu” Szwedzi zniszczyli zamek brudzewski i spalili okoliczne wsie Marulew, Janiszew i Głowy. Okres „potopu” i panujących po nim epidemii był początkiem regresu gospodarczego miasta.

W 2 połowie XVII wieku miasto stało się własnością rodziny Radolińskich herbu Leszczyc, którzy odznaczali się szczególną troską o miejscowe obiekty sakralne (uposażanie kościołów, odbudowa świątyni po pożarach). W 1680 r. Wojciech Radoliński ufundował w mieście kościół pod wezwaniem Świętego Ducha i Jakuba Apostoła. Utrapieniem dla miasta były częste pożary. Ofiarą jednego z nich, na przełomie XVII i XVIII wieku, padł kościół parafialny wraz z plebanią. Ogień strawił wówczas akta, całe archiwum i wiele zabytkowych przedmiotów. W odbudowie świątyni pomógł mieszczanom ksiądz Lesicki, proboszcz brudzewski i kustosz uniejowski. Kościół wzniesiony w stylu gotyckim, po pożarze przebudowany został w stylu barokowym, co znacznie zniekształciło jego pierwotny wygląd.

Od 1721 r. miasto było własnością kolejno rodzin Mycielskich, Szczanieckich i Kurnatowskich (od 1782 r. do 1921 r.). Konsekwencją II rozbioru Rzeczypospolitej Brudzew w 1793 r. było włączenie Brudzewa do zaboru pruskiego jako części prowincji Prusy Południowe. W 1807 r. miasto stało się częścią nowoutworzonego Księstwa Warszawskiego. Po upadku Napoleona, Brudzew wszedł w skład powiatu i obwodu konińskiego Królestwa Polskiego, a następnie po reformie unifikacyjnej w 1837 r. guberni kaliskiej w zaborze rosyjskim.

Życie w Brudzewie pierwszej połowy XIX wieku nadal koncentrowało się w rynku. Szczególnie ożywiało się on podczas targów i jarmarków, które przyciągały licznie ludność z okolicznych wiosek. Najważniejszą dziedziną w gospodarce miasta było jednak rolnictwo, którym zajmowała się znaczna większość mieszkańców. Rzemiosłem zajmowało się jedynie około 50 osób. W 1827 roku miasto liczyło 430 mieszkańców, w tym 31 pochodzenia żydowskiego. Posiadało ono drewnianą zabudowę. Jedynymi budynkami murowanymi były dwa kościoły, plebania i dworek rodziny Kurnatowskich. W połowie XIX wieku liczba ludności wzrosła do 808, w tym 72 Żydów i 29 Niemców. Wybudowano także trzyoddziałową szkołę elementarną zlokalizowaną w drewnianym budynku stojącym w centrum miasta.

W 1870 r. władze carskie zdecydowały o pozbawieniu Brudzewa praw miejskich i przekształceniu go w osadę, na co główny wpływ miał rolniczy charakter miasta. Na początku XX wieku w Brudzewie powstały Kasa Oszczędnościowo-Pożyczkowa (1912 r.) – założona przez nauczyciela Franciszka Szewczyka, oraz Ochotnicza Straż Pożarna (1914 r.) – z inicjatywy aptekarza Wacława Zawadzkiego. Również w 1914 r. w Brudzewie wybuchł wielki pożar, który strawił większość budynków, w tym szkołę, i znacząco wpłynął na układ urbanistyczny.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., Brudzew został włączony w skład województwa łódzkiego i powiatu kolskiego. Dwudziestolecie międzywojenne to czas rozwoju gospodarczo-kulturalnego. Powstały wówczas: urząd pocztowy, Okręgowe Kółko Rolnicze, Spółdzielnia Mleczarska, Kasa im. Stefczyka, Rejonowa Przychodnia Sanitarna, apteka, punkt ambulatoryjny, posterunek policji, publiczna szkoła powszechna, amatorski zespół teatralny. W wyniku wybuchu II wojny światowej miejscowa ludność była deportowana do Generalnego Gubernatorstwa i III Rzeszy, miejscowa parafia została zamknięta, a majątek rodziny Kurnatowskich przejął sturbanfuhrer Gleunstein. Brudzew został wyzwolony spod okupacji niemieckiej 19 stycznia 1945 roku. Na mocy dekretu PKWN o reformie rolnej z 6 września 1944 r. majątek brudzewski został rozparcelowany, a w dworcu otwarto szkołę podstawową, która mieściła się tam do 1989 r.

Dziedzictwo kulturowe gminy

Poniżej scharakteryzowano zasoby dziedzictwa kulturowego gminy, w podziale na poszczególne typy obiektów.

Obiekty sakralne**➤ Kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja w Brudzewie**

Wybudowany w 1455 r. dzięki staraniom ówczesnych właścicieli miasta, braci Jana, Mikołaja i Stanisława Jarandów. Wzniesiony w stylu gotyckim, po pożarze z 1721 r., został odbudowany i przebudowany w 1730 r. w stylu barokowym, co znacznie zmieniło jego pierwotny wygląd. Jest to świątynia murowana, jednonawowa, na planie prostokąta, z prezbiterium równej szerokości z nawą. Do prezbiterium, od strony północnej przylega zakrystia ze skarbczykiem i małą nowszą kruchtą. Przy nawie od strony południowej znajduje się kaplica Matki Bożej Brudzewskiej, dobudowana po pożarze kościoła na początku XVIII w. W stylu barokowym przebudowane zostały także okna świątyni. Naprzeciw prezbiterium znajduje się chór muzyczny przykaskadowy, wsparty na dwóch filarach. Ściany świątyni pokrywa polichromia wykonana przez warsztat Jana Lamparskiego w 1913 r. Kościół był wielokrotnie remontowany (remont więźby, wymiana pokrycia dachu – obecnie kryty dachówką ceramiczną karpiówką, konserwacja elewacji) utrzymany w dobrym stanie.

Rysunek 2. Kościół pw. św. Mikołaja w Brudzewie

➤ **Kościół pod wezwaniem św. Ducha w Brudzewie, obecnie kaplica przedpogrzebowa**

Wzniesiony w stylu barokowym w 1680 r. z fundacji Wojciecha Radolińskiego jako kościół szpitalny. Po zawaleniu się fasady, które miało miejsce w 1868 r., świątynia została skrócona od strony zachodniej. Dziś jest to kościół jednonawowy z prezbiterium zamkniętym wielobocznie, murowany, otynkowany, na planie prostokąta. Przy nim, od strony północnej, znajduje się zakrystia sklepiona kolebkowo z lunetami. Dach dwuspadowy kryty dachówką ceramiczną karpiówką. Fasada zwieńczona szczytem falistym. Skromny detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów. Obiekt po remoncie zachowany w dobrym stanie.

Do najcenniejszych zabytków znajdujących się wewnątrz świątyni należy bez wątpienia zaliczyć wczesnobarokowy ołtarz główny pochodzący z 1 połowy XVII w. z rzeźbami Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Ducha Świętego oraz ambonę, wykonaną około 1650 r.

Rysunek 3. Kościół pw. św. Ducha w Brudzewie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

➤ **Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie**

Historia powstania Galewskiej świątyni wiąże się z wydarzeniami z 1837 r., kiedy w okolicy panowała epidemia cholery. Szukający pomocy u Boga, mieszkańcy Turku pielgrzymowali na kolanach do położonej w Galewie kaplicy. Gdy dotarli do położonego niedaleko krzyża, epidemia ustała. Dla upamiętnienia tego zdarzenia, w 1845 r. został wybudowany kościół w Galewie pw. Św. Jana Nepomucena, z fundacji Marii i Wincentego Przechadzkich, właścicieli tych ziem. Początkowo pełnił funkcję kaplicy przy majątku właścicieli. W 1920 r. Maria Przechadzka zapisała w testamencie na rzecz przyszłej parafii kościół oraz dwór z budynkami gospodarczymi. Wkrótce potem zmarła na gruźlicę. Parafia w Galewie została erygowana w tym samym, 1920 roku, a w roku następnym przyjęła wezwanie Przemienienia Pańskiego i św. Walentego. W latach 1927-1930 kościół został rozbudowany i odnowiony. Staraniem ks. Bolesława Kręcickiego dobudowana została od strony południowej kaplica Przemienienia Pańskiego, a od wschodniej nowa zakrystia, nad którą umiejscowiono balkon, na którym odprawiane są Msze Św. w uroczystość Przemienienia Pańskiego. W latach 1939-1945 w czasie okupacji hitlerowskiej kościół został zamieniony na magazyn środków chemicznych i punkt obserwacyjny.

Kościół jest murowany, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, jednonawowy, nakryty dachem dwuspadowym. W części zachodniej czworoboczna wieża zwieńczona iglicą. Elewacja frontowa w narożach oszkarpowana, w niszach popiersia fundatorów. W elewacji wschodniej ryzalit o zaokrąglonych narożach, nad którym wysoka półkolistą loggia. Otwory okienne zamknięte półkoliście. Elewacje rozcłonkowane pilastrami, zwieńczone profilowanym gzymsem. Nawa nakryta płaskim stropem z fasetami, w kaplicy sklepienie krzyżowe. Kościół po remoncie (remont więźby z wymianą pokrycia, remont wieży) utrzymany w dobrym stanie.

Rysunek 4. Kościół pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie

➤ **Kościół pw. św. Jadwigi w Janiszewie**

Pierwsze potwierdzone wzmianki o parafii i kościele pochodzą z 1415 r. Pierwsza drewniana świątynia została wybudowana w XVII w., a druga w roku 1712 z fundacji ówczesnego proboszcza Piotra Szymańskiego. Kościół rozebrali hitlerowcy w czasie II wojny światowej. Po wojnie istniał drewniany, prowizoryczny kościół, a w 15 lat po zakończeniu wojny, w latach 1958-1960 postawiono nową, murowaną świątynię. W jego wnętrzu zachowały się zabytki stanowiące historyczne wyposażenie wcześniejszych budowli. Najcenniejszymi elementami budowy i sztuki są obraz Matki Boskiej Szkaplerznej (XVIII wiek), ołtarzowe rzeźby św. Piotra i Pawła (połowa XIX wieku) oraz kielich z tegoż samego okresu.

Rysunek 5. Kościół pw. św. Jadwigi w Janiszewie

Obiekty rezydencjonalne

➤ **Dworek Kurnatowskich w Brudzewie**

Wzniesiony w latach 1911-1913 według projektu utalentowanego architekta, Romualda Gutta, późniejszego profesora Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i członka rzeczywistego Polskiej Akademii Nauk. Pierwowzorem był projekt zatytułowany „Dworek polski”, za który Gutt otrzymał główną nagrodę na wystawie w Rzymie w 1910 r. Dworek, będący częścią założonego w XIX w. przez rodzinę Kurnatowskich zespołu dworskiego, wybudowany został w stylu polskim, z dwoma gankami na kolumnach, wielką sienią podzieloną na dwie części. Jest to budynek murowany, podpiwniczony, parterowy z użytkowym poddaszem, na planie prostokąta z oficyną od strony północnej. Wejście główne umieszczono od strony południowej, w podcieniu wspartym na dwóch kolumnach, z oknami po obu stronach. Nad wejściem trójosiowa facjata ujęta wolutami. Korpus główny nakryty czterospadowym mansardowym dachem pokrytym dachówką, z trzysosiową facjatą od wschodu i mniejszymi facjatkami od wschodu i zachodu. Cały zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną. Obecnie w dworku trwają prace modernizacyjne prowadzone w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Rysunek 6. Dworek Kurnatowskich w Brudzewie

➤ **Pałac w Brudzynie**

Pałac wzniesiony został w 1869 r. przez Józefa Koźuchowskiego, na miejscu poprzedniego szachulcowego dworu. Budynek murowany, dwukondygnacyjny, podpiwniczony. Bryła zróżnicowana, zryzalitowana, w części północno-zachodniej trójkondygnacyjna wieża nakryta dachem czterospadowym. Otwory okienne w szerokich, profilowanych opaskach, w części zamknięte półkoliście. Elewacje rozcłonkowane pilastrami, dzielone profilowanymi gzymsami. Remont kapitalny obiektu przeprowadzono w 1988 r. Utrzymany jest w dobrym stanie. Majątek Brudzyń z Pałacem należały do rodziny Koźuchowskich, który utracili go dopiero po reformie rolnej. Pałac i pozostałości po byłym PGR w 1996 r. zakupiła osoba prywatna od Skarbu Państwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026*Rysunek 7. Pałac w Brudzynie*

➤ **Dwór w Smolinie**

Zespół dworski założony został w poł. XIX w. Dwór o konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem glinianym, na parterze ściany pokryte tynkami, posadowiony na kamiennie-ceglanych fundamentach i ceglany cokole. Założony na planie prostokąta z przybudówką od strony zachodniej. Pośrodku elewacji frontowej ganek. Budynek jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, podpiwniczony w części zachodniej, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym papą. Stan techniczny obiektu zły. Zespół w Zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Rysunek 8. Dwór w Smolinie

Obiekty mieszkalne

➤ Plebania w Brudzewie

Wzniesiona w I poł. XIX w. plebania znajduje się w ogrodzie na zachód od kościoła pw. św. Mikołaja. Murowana, tynkowana, parterowa nakryta dachem czterospadowym namiotowym na korpusie i pulpitowym na przybudówce (wybudowanej w 1973 r.), pokrytym blachą. Zachowana w części pierwotna stolarka okienna i drzwiowa. Obiekt na planie prostokąta, dwutraktowy z wąskim korytarzem od strony zachodniej, do przybudówki, pomieszczenie w układzie amfiladowym. Na osi fasady pseudoryzalit z wejściem głównym ujętym dwiema półkolumnami. Naroża elewacji opilastrowane, całość na wysokim cokole. Plebania utrzymana w dobrym stanie.

W ewidencji zabytków wpisanych jest także 25 domów, murowanych lub drewnianych, z XIX i I połowy XX wieku.

Obiekty gospodarcze

➤ Wozownia w Kolnicy

Budynek postawiono w 1912 r. za czasów ówczesnych dziedziców, Kępińskich. Murowany, otynkowany, na planie wydłużonego prostokąta, od strony zachodniej z ryzalitami, od strony wschodniej z podcieniem ukształtowanym półkolistymi arkadami. Budynek podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym.

Dzięki funduszom europejskim i dofinansowaniu w ramach projektu pn. „Przebudowa budynku dawnej wozowni w Kolnicy z przeznaczeniem na Gminny Ośrodek Kultury prowadzący ognisko wychowawcze” w latach 2008-2009 dokonano gruntownej przebudowy i renowacji zniszczonego budynku. Obecnie mieści się tu siedziba Gminnego Ośrodka Kultury „Wozownia”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026*Rysunek 9. Wozownia w Kolnicy*

➤ **Spichlerz w Brudzewie**

Wybudowany w 1869 r. jest ostatnim obiektem ocalałym z założenia folwarcznego rodziny Kurnatowskich. Ściany wykonane zostały z cegły na wątku krzyżowym ze śladami tynkowania. Budynek położony na planie regularnego prostokąta z ryzalitem w elewacji frontowej. Bryła zwarta, nakryta dachem dwuspadowym od wschodu z ryzalitem w osi otwartym arkadowo na całej wysokości, w którym znajduje się wejście główne i okna poszczególnych kondygnacji. Ceglany detal architektoniczny w postaci opasek, fryzów, parapetów. Obiekt jest własnością prywatną, od lat nieużytkowany, znajduje się w bardzo złym stanie technicznym.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Rysunek 10. Spichlerz w Brudzewie

➤ **Spichlerz w Brudzyniu**

Wybudowany w połowie XIX w. stanowi część zespołu pałacowo-folwarcznego. Budynek murowany na planie wydłużonego prostokąta, szerokofrontowy, trzytraktowy o traktach różnej głębokości. Bryła zwarta, niepodpiwniczona, dwukondygnacyjna, z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym. Elewacje posadowione a cokole kamiennym, symetryczne o regularnym rytmie otworów okiennych i drzwiowych. Elewacje obiega gzyms ceglany na poziomie pierwszej kondygnacji.

➤ **Stodoła w Brudzyniu**

Wybudowana w połowie XIX w. stanowi część zespołu pałacowo-folwarcznego. Budynek z cegły (ściana południowa zbudowana częściowo z desek) na planie wydłużonego prostokąta, szerokofrontowy, jednotraktowy, jednopomieszczeniowy. Bryła obiektu zwarta, niepodpiwniczona, nakryta dachem dwuspadowym o małym nachyleniu połaci krytym papa na deskowaniu. W stodole jest podłoga gliniana.

➤ **Lodownia w Smolinie**

Wybudowana w połowie XIX w. stanowi część zespołu pałacowo-folwarcznego. Obiekt murowany założony na planie wydłużonego prostokąta, w części południowej poprzedzony małym, wąskim przejściem do komory głównej, również na planie prostokąta. Bryła pierwotnie zwarta, nakryta kolebkowym sklepieniem. Obecnie obiekt jest całkowicie zdewastowany. Z pierwotnego budynku zachowane zostały jedynie wejście od południa, niewielki fragment ściany tuż przy nim i północna część wnętrza na poziomie fundamentów.

Zespoły pałacowo-folwarczne posiadają także liczne inne wyposażenie gospodarcze, będące najczęściej w złym stanie.

Obiekty przemysłowe**➤ Młyn w Brudzewie**

Geneza powstania młyna z braku istotnych i wiarygodnych materiałów rysuje się dość niejasno. Pierwsza wzmianka podkreśla jedynie fakt istnienia wsi Czapla wchodzącej obecnie w obręb administracyjny Brudzewa. Pierwsza informacja źródłowa o młynie odnotowana została w 1912 r. Analizując konstrukcję budynku młyna, użyty materiał, można wywnioskować, iż prawdopodobnie powstał on na początku XX wieku. Do roku 1939 młyn jest w rękach rodziny Benke. Okres II wojny światowej to zarząd niemiecki. Po wojnie młyn pozostaje w rękach spadkobierców rodziny Benke. Od 1980 r. młyn pozostaje własnością osób prywatnych. Młyn do 1970 r. był młynem wodnym, a od tegoż roku zainstalowano napęd elektryczny.

Budynek murowany z cegły ceramicznej na zaprawie wapienno-piaskowej. Młyn składa się z dwóch części: budynku głównego, którego bryłę tworzy prostopadłościan z dachem dwuspadowym krytym papą na deskowaniu, niepodpiwniczony, trójkondygnacyjny i jednokondygnacyjnej przybudówki, niepodpiwniczonej nakrytej dachem jednospadowym krytym papą. Na pierwszej kondygnacji hala mlewników, na drugiej hala spadowa, na trzeciej hala odsiewaczy.

Parki**➤ Park w Brudzewie**

Usytuowany w zespole dworskim, na północnym skraju Brudzewa, o powierzchni ok. 6,5 ha. Znaczną część parku zajmuje staw, występują w nim liczne okazy zróżnicowanego gatunkowo starodrzewu. Przez lata zaniedbywany, w latach 2020-2021 został uporządkowany. Usunięto drzewa obumarłe, wywroty, samosiewy bzu czarnego pokrywające całą powierzchnię parku. W parku znajduje się także jedyny w gminie pomnik przyrody: Platan klonolistny – *Platanus xacerifolia* (*Platanus xhispanica*), stanowiący 3 platany zrosnięte w szyi korzeniowej o pierśnicy 127 cm, obwodzie 399 cm, wysokości 17 m. Został ustanowiony 5 listopada 1979 r. decyzją RLSop-7141/39/79 Wojewody Konińskiego z dnia 2 listopada 1979 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody.

➤ Park w Brudzyńcu

Park będący częścią zespołu pałacowego, założony w II poł. XIX w. w stylu krajobrazowym o powierzchni ok. 10 ha, zachowany w pierwotnych granicach, choć dawny układ komunikacyjny został częściowo zatarty. Zachowany główny dojazd, wiodący po swobodnym łuku z południa na północ. Wokół pałacu współczesne nasadzenia drzew. We wschodniej części parku obszerna polana otoczona starodrzewem. Utrzymany w dostatecznym stanie. Zespół pałacowy jest własnością prywatną.

➤ Park w Kolnicy

Park założony w II poł. XIX w. przez rodzinę Kurnatowskich, ówczesnych właścicieli majątku. W stosunku do granic pierwotnych nieznacznie zredukowany powierzchniowo. Dość licznie zachowany starodrzew – dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, aleja grabowa. Obiekt nie ogrodzony, ogólnie dostępny, jest miejscem wielu gminnych imprez (dożynki, festyny, pikniki, warsztaty). Poddany gruntownej rewaloryzacji w 2012 r. Odtworzono wówczas układ komunikacyjny, usunięto samosiewy, założono trawniki, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, zamontowano elementy małej architektury. Na bieżąco pielęgnowany, utrzymany w dobrym stanie, jest własnością Gminy Brudzew.

➤ Park w Smolinie

Jest częścią zespołu dworskiego. Powstał w tym samym czasie co dworek, w połowie XIX w. Podobnie jak dwór znajduje się w złym stanie, zachowany został szczątkowo, na skutek wymierania, wycinania starych drzew oraz częściowego przesunięcia jego granicy.

Architektura obronna**➤ Fortyfikacje ziemne w Brudzewie**

Pochodzące z XVII wieku fragmenty dawnych fortyfikacji ziemnych, znajdujące się w północno-wschodnim krańcu Brudzewa. Są pozostałościami dworu wzniesionego w początkach XVII w. przez ówczesnego właściciela miasta, Piotra Łaszcza. Zachowane do dziś wały ziemne usypane zostały prawdopodobnie przez Radolińskich w XVII wieku na planie regularnego prostokąta, posiadają w narożach bastiony obronne. Pod jednym z nich mieszczą się resztki murowanych kazamat. Od wschodu i zachodu przerwane są wjazdami. Od strony zachodniej i południowej widnieją ślady fosy. Znajdują się na terenie prywatnym, właściciel terenu pozwala jednak przespacerować się po dawnych umocnieniach.

Rysunek 11. Fortyfikacje obronne w Brudzewie

➤ Cztery schrony bojowe (bunkry) w Tarnowej

Schrony wybudowane w sierpniu 1939 r. w ramach rozbudowy zasadniczej pozycji obrony armii „Poznań”. Wykonawcą była grupa robocza „Koło” w składzie: grupa fortyfikacyjna nr 31, kompania z 68 i 78 pułku piechoty oraz 240 robotników. W czasie kampanii 1939 r. schrony nie były wykorzystywane w celach wojskowych, również wojska niemieckie nie wykorzystywały ich w takich celach. Po zakończeniu działań wojennych obiekty nie były nigdy użytkowane. Wykonane są całkowicie jako monolityczne odlewy z żelbetonu, w rzucie prostokątnym, zbrojone prętami o średnicy 20 mm, otwory wejściowe nie posiadają drzwi, są one osłonięte ścianą tzw. „przelotnią” lub nad drzwiami znajdują się dwa otwory do zamontowania drewnianej „przelotni”. W ścianach bocznych lub czołowych otwór strzelniczy zwiężający się ku wnętrzu. Obiekty zachowane w stanie bardzo dobrym.

Cmentarze**➤ Cmentarz katolicki w Brudzewie**

Założony został w II połowie XIX w. Posiada powierzchnię 1,30 ha. Najstarsze istniejące nagrobki pochodzą z 1883 i 1897 r. Znaczenie historyczne posiadają groby Alexego Kożuchowskiego – dziedzica Brudzewa oraz Antoniego Laudowicza – długoletniego proboszcza parafii.

➤ Cmentarz rodowy Kurnatowskich w Brudzewie

Założony w 1926 r. na skraju dworskiego parku. Spoczywają na nim ostatni właściciele brudzewskiego majątku: Wacław i Maria Kurnatowscy, ich córka Cecylia oraz wnukowie – Marek Gutt i Krzysztof Morsztyn.

➤ Cmentarz katolicki w Galewie

Założony ok. 1920 r., o powierzchni 0,67 ha. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1922 r.

➤ Cmentarz katolicki w Janiszewie

Założony pod koniec XIX w., o powierzchni 0,77 ha. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1907 r. Znaczenie historyczne posiada grób nieznanego żołnierza z II wojny światowej.

➤ Cmentarz ewangelicki w Janowie

Założony w II połowie XIX w., o powierzchni 0,44 ha. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1939 r. Cmentarz jest nieczynny, opuszczony, pozostało kilka nagrobków, zdewastowanych, przemieszczonych.

➤ Cmentarz ewangelicki w Tarnowej

Założony na początku XIX w., o powierzchni 0,25 ha. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1933 r. Cmentarz jest nieczynny. Zachowało się kilka nagrobków w bardzo złym stanie. Cmentarz był miejscem rozstrzelań Niemców w czasie II wojny światowej.

➤ Cmentarz ewangelicki w Tarnowej

Cmentarz założony przez niemieckich emigrantów w połowie XIX w. o powierzchni 0,56 ha. Zachowały się jedynie szczątki nagrobków. Cmentarz był miejscem rozstrzelań Niemców w czasie II wojny światowej.

Ważne osobistości, wydarzenia historyczne i miejsca ich upamiętnienia**➤ Wojciech z Brudzewa**

Wojciech z Brudzewa (1445-1495) to wybitny astronom i matematyk, znakomita postać nauki przełomu średniowiecza i renesansu oraz przedstawiciel myśli humanistycznej w Polsce. Zasłynął jako profesor Uniwersytetu Krakowskiego, gdzie wykładał między innymi problemy astronomiczne, metafizykę Arystotelesa, perspektywę, historię Tytusa Liwiusza, matematykę, filozofię i teologię. Uczniami Wojciecha z Brudzewa byli m.in. Marcin Bylica z Olkusza, Bernard Wapowski, Mateusz z Szamotuł, Konrad Celtis i Mikołaj Kopernik. Wojciech z Brudzewa prowadził intensywne prace badawcze z zakresu astronomii, był wyraźnie nieufny wobec systemu geocentrycznego. Jako pierwszy stwierdził, że Księżyc porusza się po elipsie i że w stronę Ziemi zwrócony jest zawsze tylko jedną stroną. Nie krył swojej opinii o niedoskonałości systemu Ptolemeusza i wykazywał niezgodność wielu obserwacji z głoszoną przez niego teorią. W 1494 r. Wojciech wyjechał do Wilna, gdzie został sekretarzem wielkiego księcia litewskiego, Aleksandra Jagiellończyka. Po przedwczesnej śmierci został pochowany w katedrze wileńskiej. Na sesji popularno-naukowej w Turku 26 listopada 1972 r. redaktor Stefan Atlas i doc. Ryszard Palacz, referatami udowodniali, że wielki uczyony pochodził właśnie z Brudzewa koło Turku. Potwierdzeniem tego jest fakt, że wstępując do Akademii Krakowskiej został on zapisany w poczet studentów jako „syn mieszczanina Stefana”, co znaczy, że był mieszkańcem miasta. Spośród wszystkich Brudzewów, jakie istnieją w Polsce, tylko Brudzew koło Turku posiadał prawa miejskie, które otrzymał w II połowie XIV lub na początku XV wieku. Po ukończeniu nauki w szkole elementarnej w Brudzewie Wojciech kontynuował naukę w pobliskim Kaliszu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Uczzonego uczczono tablicą pamiątkową umieszczoną w brudzewskim kościele parafialnym pw. św. Mikołaja. Społeczeństwo Brudzewa wyrażało jednak przekonanie, że najlepszą formą upamiętnienia wielkiego rodaka, będzie wystawienie w osadzie jego pomnika. Pomnik wielkiego brudzewianina, autorstwa Henryka Karbowego z Bratuszyna, stanął na brudzewskim rynku, w pobliżu remizy OSP, we wrześniu 1988 r. Pomnik poddano rewitalizacji w 2014 r.

Rysunek 12. Pomnik Wojciecha z Brudzewa

➤ **Józef Kiszkurno**

Mieszkaniec Brudzewa Józef Kiszkurno (1895-1981) był wybitnym sportowcem, reprezentantem Polski w strzelaniu do rzutków. Mistrz świata w 1931, 1936 i 1938 r. (drużynowo), brązowy medalista mistrzostw świata w 1931 r. (drużynowo) i 1938 r., mistrz Europy w 1931 r. oraz 19-krotny mistrz Polski w strzelectwie sportowym. Uczestnik Igrzysk Olimpijskich w Helsinkach w 1952 r. (9. miejsce). W latach 1920-1931 zajmował się hodowlą zwierząt oraz piastował stanowisko administratora majątku w Kolnicy.

➤ **Las Sacalski**

Leży na południowy wschód od Brudzewa i na zachód od miejscowości Sacały. Z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Brudzewa w Lesie Sacalskim odsłonięty został 11 listopada 2003 r. pomnik poświęcony uczestnikom Powstania Styczniowego, którzy starli się w nim z Niemcami. Autorem projektu pomnika jest dr Stanisław Szymański, zaś jego wykonawcą Wojciech Opas.

W lesie do dziś znajdują się również mogiły ofiar tamtych wydarzeń, a okolicznościowe rekonstrukcje przyciągają tłumy widzów. W Lesie Sacalskim znajduje się polana, na której urządzono miejsce postoju pojazdów przygotowane dla grzybiarzy i miłośników leśnych spacerów oraz dukt leśny zwany „Autostradą Słońca” z powodu położenia północ-południe i piaszczystej „nawierzchni”.

➤ **Błogosławiony Bogumił**

Pochodził z rodu Leszczyńców i urodził się w miejscowości Koźmin ok. 1135 r. Tu też znajduje się kapliczka, w której mieści się figurka bł. Bogumiła, który przez wieki otaczał wszystkich czcicieli szczególnymi łaskami i błogostawieństwem. Obecnie kapliczka znajduje się na prywatnej posesji. W czasie drugiej wojny światowej kapliczka została zniszczona przez Niemców. Natomiast figurkę z narażeniem życia przechowywała Pani Weronika Piechocka. Przez cały okres okupacji ukrywała ją w różnych miejscach, w domu i w budynkach gospodarczych. Po wojnie kapliczkę odbudowała rodzina Kubiaków i figurka wróciła na swoje miejsce. Rzeźba w drzewie przedstawia błogosławionego w szatach pontyfikalnych: komży, kapie, infule. w lewej ręce trzyma rybę, znak opieki nad ludem w czasie klęski głodowej, prawa jest ułożona do trzymania pastorału, którego brak. Polichromia zniszczona

Błogosławiony Bogumił żył w XII wieku i jak podają przekazywane z pokolenia na pokolenie opowieści już wtedy czynił niezwykle cuda. Piastował stanowiska opata klasztoru cystersów w Koprzywnicy, biskupa poznańskiego i arcybiskupa gnieźnieńskiego. Po jego śmierci około 1204 r. pamięć o nim pozostała żywa, zwłaszcza w rejonie Wielkopolski. Uciekano się do Jego wstawiennictwa przede wszystkim, by uprosić zdrowie dla żywego inwentarza oraz o szczęśliwe połowy ryb. U jego grobu w kościele dobrowskim składano dary za wyjednane łaski. Jego grób stał się miejscem kultu i pielgrzymek osób z całej Wielkopolski i kraju. Dochodziło przy nim do licznych cudów, uzdrowień i uzyskanych łask. W roku 1443 arcybiskup Walenty Kot zlecił specjalnym dekretem założenie księgi cudów dokonujących się u grobu biskupa Bogumiła. Później z inicjatywy prymasa Macieja łubieńskiego w roku 1647 wszczęto proces beatyfikacyjny. Akta procesu zostały przesłane do Rzymu w roku 1651. Z tej okazji opracowano żywot Bogumiła. Niestety, księga cudów, którą wypożyczył Sebastian Głębocki, spłonęła w jego dworze w Głębokim pod Kruszwicą. Nowy proces kościelny rozpoczął się w roku 1908 i dopiero papież Pius XI 27 maja 1925 roku zatwierdził starodawny kult biskupa Bogumiła.

Rysunek 13. Figurka bł. Bogumiła w Koźminie

➤ **Zdzisław Staszak**

Rzeźbiarz ludowy żyjący w latach 1941-2012. Wiele jego rzeźb, prezentujących wysoki poziom artystyczny, trafiło do muzeów i kolekcji prywatnych w kraju i za granicą.

Zabytki ruchome

Do rejestru zabytków zostało wpisane wyposażenie i wystrój kościoła pw. św. Mikołaja w Brudzewie. Do najstarszych zabytków z okresu XIV-XVIII w., znajdujących się w świątyni, zaliczyć należy gotycką kropielnicę z przełomu XV i XVI w., wykutą w kamieniu w kształcie kielicha oraz płytę zamykającą niegdyś wejście do krypt kościelnych, pochodzącą z połowy XV w. i przedstawiającą sąd króla Salomona. Styl barokowy reprezentuje ołtarz główny, kamienny z I połowy XVIII stulecia, w którym umieszczono dwa obrazy – św. Mikołaja, patrona kościoła (pochodzący z 1885 r.) oraz Najświętszego Serca Pana Jezusa (z 1913 r.). Ołtarz boczny św. Małgorzaty, pochodzący z II połowy XVIII w., posiada cechy stylu rokoka. Umieszczono

w nim obrazy św. Małgorzaty i św. Jana Nepomucena, pochodzące z przełomu XVIII i XIX stulecia. Na II połowę lub schyłek XVIII w. datowana jest ambona, znajdująca się na północnej ścianie nawy przy prezbiterium. Ołtarz w kaplicy Matki Bożej Brudzewskiej wykonany został w 1904 r. Umieszczono w nim obraz patronki kaplicy pochodzący z końca XVII w. i przemalowany następnie w II połowie XIX stulecia. W kaplicy mieści się ponadto klasycystyczny nagrobek Heleny Mojaczewskiej pochodzący z 1801 r.

W 2022 r. do rejestru zabytków wpisany został wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. św. Jadwigi w Janiszewie. W wyposażeniu świątyni zwraca uwagę drewniany, neogotycki ołtarz główny z II poł. XIX w. (drewno, stolarka, snycerka, monochromia) z rzeźbami świętych. W pole centralne retabulum ołtarzowego wkomponowano starszy obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z II połowy XVII w. (olej na płótnie), który wraz z obrazem św. Jadwigi (zapewne XVIII w., olej na płótnie) prawdopodobnie stanowi część pierwotnego wyposażenia. Obrazy te zostały wymienione w archiwalnych wizytacjach kościelnych z 1792 r. Na zasuwie ołtarza znajduje się obraz św. Tekli (eklektyzm, II poł. XIX w., olej na płótnie), po bokach pola centralnego retabulum rzeźby św. Anny i św. Józefa w niszach (drewno, rzeźba pełna, polichromia, neobarok, II poł. XIX w.), w osiach skrajnych ołtarza rzeźby św. Piotra i św. Pawła na postumentach (drewno, rzeźba pełna, polichromia, neobarok, II poł. XIX w.)

Ocalałą pozostałością po którymś z istniejących wcześniej drewnianych kościołów jest odnaleziony na strychu obecnej świątyni dzwon-sygnaturka, obecnie zakrystyjny, odlany ze spłzu, na którym widnieje jego nazwa „Gloria Dei” i rok 1617. Pozostałymi obiektami objętymi wpisem, stanowiącymi ważny dla lokalnej wspólnoty zespół zabytków, są zabytki rzemiosła artystycznego, głównie z XVIII i XIX w., w tym relikwiarz prawdopodobnie bł. Bogumiła (neogotyck, 1925 r., odlew prawdopodobnie z mosiądzu), dwa krzyże ołtarzowe z początku XX w. odlane z mosiądzu, pierwszy w stylu eklektycznym/neoromańskim, drugi w stylu eklektycznym/neogotyckim.

Zabytki archeologiczne

➤ Fortyfikacje ziemne typu palazzo in fortezza w Brudzewie

Fortyfikacje typu palazzo in fortezza w Brudzewie badane były w 2004 r. przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego i Muzeum Okręgowe w Koninie. Badania wykopaliskowe przyniosły istotne wzbogacenie wiedzy o tej, dotychczas dość anonimowej fortyfikacji, doprowadziły bowiem do identyfikacji relikwów stojącej w czterobastionowym zarysie rezydencji dworskiej, poznania charakteru zabudowy dziedzińca oraz zgromadzenia zbioru zabytków ruchomych. Podczas badań potwierdzono, że palazzo in fortezza powstało na surowym korzeniu (nie stwierdzono żadnych starszych faz osadnictwa), najprawdopodobniej z inicjatywy Piotra II Łaszcza (identyfikację tę potwierdza, znaleziony wcześniej na terenie fortyfikacji, fragment kafła z herbem Prawdzic Łaszciców) z 2 ćwierci XVII w. Niestety egzystencja dworu obronnego w Brudzewie (traktowanego jako rezydencja kasztelana łódzkiego) nie trwała długo. Fortyfikacja uległa zapewne totalnemu zniszczeniu w trakcie szwedzkiego „potopu”, w latach 1655-1657. Badania wykopaliskowe pozwoliły na częściową rekonstrukcję wyglądu istniejących tutaj zabudowań: brama wiodąca do dworu była zapewne drewniana i znajdowała się w kurtynie zachodniej, zapewne na jej osi (niestety partia ta została zniszczona przez właściciela terenu, który używając spychacza, wykopał w fosie zachodniej duży basen czy zbiornik wód odpadowych niezbędnych w działaniach ogrodniczych). Po lewej stronie wjazdu stał niewielki drewniany budynek. Jego szerokość, podzielona chyba ścianką działową na dwa podobnej wielkości pomieszczenia, wynosiła około 5 m. Długość budynku od strony południowej (nie udało się jej dokładnie ustalić w trakcie prac wykopaliskowych) wynosiła zapewne nie więcej niż 10 m (długość od strony północnej nie jest znana). Prawdopodobnie po prawej stronie wjazdu stał podobny budynek. Brak natomiast śladów zabudowy na dziedzińcu, który pełnił rolę prawdziwego barokowego cour d'honneur. Na jego osi stał drewniany dwór-pałac. Najwięcej wiemy o jego wystroju. Rezydencja ogrzewana była kaflowymi piecami. Wnętrza oświetlone były oknami z niewielkich szklanych szyb, a ściany i sufity zdobiły stiukowe ozdoby. Podłogę tworzyła posadzka z kwadratowych płytek ceramicznych o wymiarach 39 x 168 x 168 mm. Mniej natomiast wiemy o konstrukcji i formie budynku. Jedną z najbardziej prawdopodobnych

rekonstrukcji przedstawia dwór Piotra Łaszcza jako składający się z partii północnej podpiwniczonej i południowej nie podpiwniczonej. Dwór miał hipotetycznie łączne wymiary 13,5 x 33 m. Należy również zauważyć, że między gotyckim kościołem a fortyfikacją stworzono, zapewne intencjonalnie, barokową oś, ułożoną na osi wiodącej do bramy dworu. Wyjeżdżający z niej mieli przed sobą widok na wschodnią część świątyni. Trzecim składnikiem tego zespołu było ułożone bardziej na południe miasteczko.

➤ **Pozostałości dworu w Cichowie**

Stanowisko w Cichowie należy do typu założenia ułożonego na dość dużym, płaskim i niewysokim nasypie ziemnym otoczonym fosą w dużej mierze wykorzystującym warunki naturalne. Według informacji właściciela pola w czasie wiosennych roztopów nierówno topniejący śnieg ujawnia prostokątne zarysy fundamentów zabudowań dworskich.

➤ **Grodzisko w Brudzynie**

Analiza uzyskanych danych pozwoliła na zaobserwowanie założenia grodziska wśród łąk. Dokładne rozpoznanie i datowanie będą możliwe po przeprowadzeniu ewentualnych badań wykopaliskowych.

➤ **Stanowisko w Kwiatkowie**

Było ono badane wykopaliskowo w związku z planami poszerzenia odkrywki „Koźmin” a przeprowadzone badania przyniosły wiele istotnych odkryć. Zdecydowana ich większość wiąże się z osadą ludności kultury przeworskiej. Podczas badań udało się rozpoznać obszar prawie całej wsi wraz z wyjątkową ilością świetnie zachowanych studni. Dzięki datowaniu drewnianych znalezisk określono, że osada w Kwiatkowie była najintensywniej zamieszkała w okresie od końca I w. po połowę II w. n.e. Odkryto tutaj liczne ślady zabudowy, na którą składały się między innymi pozostałości domostw, budynków gospodarczych (np. spichlerzy), pieców oraz palenisk i studni. Domostwa budowano na planie prostokąta. Ich konstrukcja oparta była na drewnianych słupach wkopanych w grunt – tworzyły one ściany oraz dachy chat. Budynki te były jednak zróżnicowane pod względem powierzchni oraz ilości słupów konstrukcyjnych. Dominowały niewielkie, o powierzchni od kilkunastu do 20 m². Ściany prawdopodobnie wykonano z plecionki obklepionej gliną. Z Kwiatkowa znany także pozostałości tzw. długich domów. Były to drewniane chaty w formie wydłużonej hali. Wnętrza takich chat prawdopodobnie podzielone były na dwie lub trzy części (nawy). Z kolei wejścia znajdowały się na jednej z dłuższych ścian. Ponadto w trakcie badań natrafiono na liczne zabudowania gospodarcze i pozostałości po ogrodzeniach (płotach) jakie dzieliły wieś. Badania osady w Kwiatkowie ujawniły również, że niezmiernie ważną rolę w życiu codziennym i gospodarczym odgrywał stały dostęp do wody. Świadectwem tego jest bezprecedensowa ilość studni (około 100 sztuk) odkrytych w obrębie osiedla (i to mimo położenia osady w wyjątkowo dogodnym miejscu w stosunku do płynących w pobliżu rzek). Studnie w Kwiatkowie (a właściwie ich cembrowiny) budowano na dwa zasadnicze sposoby. Pierwszy z nich obejmuje cembrowiny okrągłe, najczęściej wykonane z wydrążonego pnia drzewa. Niekiedy łączono też (za pomocą wiązań) kilka fragmentów wydrążonych pni, aby uzyskać efekt w postaci drewnianej rury. Drugi podstawowy typ tworzą cembrowiny czworokątne, w których elementy konstrukcyjne tworzyły rodzaj skrzyni. Zdecydowanie mniej licznie występowały studnie klepkowe lub te, których ściany wpleciono plecionką. W obrębie drewnianych studni odkryto liczne zabytki, takie jak: fragmenty ceramiki, a nawet całe naczynia, wiaderka, koszyk, fragment żurawia, żarna i szczątki zwierzęce (psy). Te dwa ostatnie mogły być elementami ofiar składanych w trakcie „śmierci” studni, a więc w momencie, kiedy przestały spełniać swoją podstawową funkcję. Innym elementem sprzężonym ze sferą kultową są znaleziska okrągłych „placków” z gliny lub kuliście ułożonych, potłuczonych fragmentów naczyń. Być może pierwotnie służyły jako swego rodzaju ołtarzyki do składania ofiar.

W okresie wczesnego średniowiecza miejsce przeworskiej osady zajęło cmentarzysko. Było ono użytkowane między końcem X wieku a początkiem XIII wieku. W pierwszym etapie powstała starsza część nekropolii. Składała się ona ze 127 grobów ciałopalnych, charakterystycznych dla wierzeń Słowian. Szczątki stosów ze zmarłymi składano w płytkich jamach. Popiołom towarzyszyły nieliczne zabytki. Później wprowadzono nowy, już chrześcijański, rytuał postępowania ze zmarłymi. Zaczęto ich składać nieopalanymi, w pozycji wyprostowanej na plecach. Odkryto 154 groby tego rodzaju. Tworzyły one dość regularne rzędy. Wkładano do nich dary, takie jak żelazne noże, krzesiwa, brązowe i srebrne kabłączki skroniowe lub monety. Ponadto odkryto kilka srebrnych i brązowych pierścionków, wykonaną z brązu zapinkę podkowiastą oraz kaptogę

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

(rodzaj małego pudełka służącego do przechowywania cennych przedmiotów lub relikwii). W okresie późnego średniowiecza i nowożytności w sąsiedztwie stanowiska w Kwiatkowie funkcjonował folwark, z którym należy łączyć najpóźniejsze znaleziska z zachodniej części stanowiska.

W efekcie prowadzonych prac wykopaliskowych zadokumentowano i pozyskano ok. 12 000 obiektów nieruchomych oraz warstwy pozaobiektywne, 2 067 zabytków krzemiennych, 227 276 fragmentów ceramiki, 8 920 ułamków polepy, 8 453 kości, 159 przęślików, 130 fibul i ich fragmentów, 32 kabłączki skroniowe, 15 szpil a także żarna, ciężarki tkackie, rzymskie monety (brąz, srebro), groty, pierścienie brodawkowate, obrączki, grzechotki oraz zabytki „inne”.

Rysunek 14. Znaleziska archeologiczne na stanowisku w Kwiatkowie

➤ **Opis koncentracji stanowisk archeologicznych**

Obszar gminy Brudzew został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe, 3. badania sondażowe, wykopaliskowe.

Na terenie gminy Brudzew zewidencjonowano 324 stanowiska archeologiczne, z których jedno (fortyfikację ziemną typu palazzo in fortezza w Brudzewie) wpisane jest do rejestru zabytków. Rozpoznano 605 faktów osadniczych: 1 fortyfikację, 1 dwór, 1 grodzisko, 598 osad i 4 cmentarzyska płaskie.

Zewidencjonowane stanowiska archeologiczne skupiają się przeważnie wzdłuż cieków oraz zbiorników wodnych. Osadnictwo pradziejowe koncentruje się wzdłuż doliny rzeki Warty i jej dopływów, przede wszystkim na piaszczystych wyniesieniach omijając obszary gliniaste. Tereny wysoczyznowe były natomiast eksploatowane tylko sporadycznie. Wzrost ilościowy osadnictwa w tej strefie daje się zaobserwować dopiero w czasach nowożytnych.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Brudzew sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za

przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci wyrobów krzemienianych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie), znanymi między innymi ze stanowiska w okolicach miejscowości Dąbrowa.

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto dosyć liczne, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia – neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie gminy Brudzew wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszej gminy poświadczają znaleziska osadnicze z okolic miejscowości: Cichów, Brudzew, Izabelin, Kozubów, Kuźnica Janiszewska.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, której osadnictwo jest bardzo bogato reprezentowane na terenie gminy Brudzew, zwłaszcza w okolicach miejscowości Tarnowa, Brudzyń, Janów, Kwiatków, Głowy, Krwony. Ponadto cmentarzyska płaskie ludności kultury łużyckiej zidentyfikowano m.in. w okolicach miejscowości Tarnowa i Cichów.

Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Z terenu gminy znamy kilka osad ludności tej kultury, a jedną z nich odkryto w miejscowości Krwony.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Osady tej kultury znane są w miejscowościach Tarnowa, Brudzyń, Janów, Kwiatków, Głowy, Janiszew.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiąca średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV do XVI w. Dobrze zachowane fortyfikacje w Brudzewie, są cenne pod względem poznawczym do problematyki budownictwa obronno-mieszkalnego w XVI-XVII wieku.

Dziedzictwo niematerialne

Składają się na nie przekazywane z pokolenia na pokolenie i praktykowane współcześnie zjawiska kulturowe takie jak przekazy ustne (m.in. przysłowia, pieśni, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie), sztuki widowiskowe, tradycje muzyczne, praktyki społeczno-kulturowe (m.in. rytuały, obrzędy, zwyczaje), wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz związane z rzemiosłem tradycyjnym. Ich zachowanie i odtwarzanie pozwalają zachować poczucie tożsamości z miejscem zamieszkania, a odpowiednia promocja może zamienić je w kapitał turystyczny. Za zachowanie niematerialnego dziedzictwa odpowiadają najczęściej władze samorządowe i organizacje pozarządowe.

➤ Gminny Ośrodek Kultury „Wozownia” w Kolnicy

Organizuje imprezy, konkursy, prowadzi zajęcia upowszechniające różne dziedziny kultury, historię, sztukę. Wybranymi projektami realizowanymi w 2023 r. są warsztaty rękodzielnicze, tkackie, wikliniarskie, festiwal kultury i sztuki ludowej.

➤ Zespół Tańca Ludowego Brudzewiaczy

Zespół powstał w 2002 r. w Brudzewie. W zespole tańczą dzieci i młodzież w wieku 5-16 lat z terenu gminy Brudzew i powiatu tureckiego. Program artystyczny zespołu obejmuje pieśni i tańce z regionów: wielkopolskiego, lubelskiego, łowickiego, żywieckiego oraz tańce narodowe: polonez, kujawiak, oberek, krakowiak. Zespół posiada stroje charakterystyczne dla każdego z wymienionych regionów. Zespół zdobywa główne nagrody na przeglądach folklorystycznych, m.in.: w Poznaniu, Kłodawie, Ślesinie i Jarocinie. Brudzewiaczy występowali też na festiwalach międzynarodowych, min.: w Portugalii, Bułgarii, Hiszpanii, Ukrainie, Rosji, gdzie zdobyli drugie miejsce. W lipcu 2011 roku byli jedynymi przedstawicielami Polski w Serbii i Bośni na Międzynarodowym Festiwalu Kultury Ludowej.

➤ Towarzystwo Przyjaciół Brudzewa im. Wojciecha z Brudzewa

Towarzystwo jest apolitycznym, dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem osób związanych z Brudzewem poprzez urodzenie albo zamieszkanie. Towarzystwo niezarobkowo działa na rzecz rozwoju Brudzewa oraz aktywizacji społecznej jego mieszkańców. Celami działalności Towarzystwa są:

- skupienie wokół działalności Towarzystwa mieszkańców i sympatyków Brudzewa oraz osób mających swe korzenie w Brudzewie, aby pobudzać, rozwijać i wspierać wszelkie inicjatywy służące rozwojowi i pięknu „Małej Ojczyzny”,
- pogłębienie wśród mieszkańców wiedzy o historii i teraźniejszości Brudzewa oraz inspirowanie wszelkich działań na rzecz ochrony i ratowania zabytków i innych obiektów cennych sercu mieszkańców Gminy Brudzew,
- kształtowanie poczucia tożsamości mieszkańców z losami swej miejscowości i regionu,
- promowanie atrakcji i osiągnięć,
- udzielanie wszelkich form pomocy ludziom wybitnie uzdolnionym lub zasłużonym dla Brudzewa.

➤ Koła Gospodyń Wiejskich

Obecnie gmina Brudzew zrzesza 16 czynnych Kół Gospodyń Wiejskich (KGW), w których działa około 300 par. 13 Kół jest zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich. Oprócz działalności każdego z kół funkcjonuje również Gminna Rada KGW, składająca się z 18 członkiń. KGW współpracują z Ośrodkiem Kultury „Wozownia” przy organizacji różnego rodzaju wydarzeń, takich jak warsztaty kulinarne, gminne dożynki czy obchody świąt. Członkinie KGW biorą udział w wystawach rękodzieła w Muzeum Miasta Turku im. Józefa Mehoffera, uczestniczą w projektach „Zachować wspomnienia”, „Szczepić wspomnienia” itp. Dzięki współpracy z Muzeum możliwe było zorganizowanie dla KGW warsztatów „Smak zdrowej tradycji”. Od niedawna funkcjonuje zespół muzyczno-kabaretowy pn. „Razem”. Zespół liczy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

obecnie 12 Pań. Działalność zespołu pozwoliła na odtworzenie w gminie tradycji zapustów. Panie przygotowują również repertuar na święta bożonarodzeniowe (Szopka), biorą udział w konkursie gwary wielkopolskiej „Z gwarą za Pan brat”.

➤ **Piotr Staszak**

Piotr Staszak pasję rzeźbienia odziedziczył po swoim ojcu Zdzisławie Staszaku. Pierwsze rzeźby wykonał w wieku 9-10 lat. Tak zaczęła się przygoda z rzeźbieniem. Jego prace są znane i prezentowane na wystawach w całej Polsce, a także trafiają do zbiorów prywatnych za granicą. Prace rzeźbiarskie to m.in.: figurki ludowe, płaskorzeźby, postaci świętych, szopki bożonarodzeniowe i inne. Tematem i kolorem nawiązuje do życia i zwyczajów wsi wielkopolskiej. Piotr Staszak rzeźbi w drewnie, przeważnie lipowym. Wykonuje rzeźbę figuralną głównie o tematyce sakralnej, folklorystycznej, historycznej, demonologicznej. Jego rzeźby są proste, silnie zgeometryzowane i statyczne. Piotr Staszak jest bardzo aktywnym twórcą i animatorem, uczestnikiem niezliczonych wydarzeń i przedsięwzięć promujących ludową sztukę – konkursów, plenerów rzeźbiarskich, wystaw, kiermaszy, festiwali – zarówno o lokalnym zasięgu, jak też regionalnym i ogólnopolskim. Ze swoimi rzeźbami gościł też na wystawach i kiermaszach za granicą, między innymi w Niemczech i Francji.

➤ **Odpust w Galewie**

W 2013 r. do kościoła pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie sprowadzono z Włoch relikwie św. Rity i tym samym rozpowszechniono kult wielkiej „patronki od rzeczy trudnych i niemożliwych”. Jako iż symbolem św. Rity są róże, to co miesiąc w parafii odbywa się poświęcenie róż, przynoszonych przez wiernych. Na odwiedzających galewską świątynię czekają także małe paczuski z suszonymi płatkami poświęconych róż. Ze sprowadzeniem relikwii świętej do Galewa, zbiegła się pozytywna decyzja władz diecezji włocławskiej o podniesieniu galewskiego kościoła do godności Sanktuarium. Fakt ten był możliwy dzięki staraniom księdza proboszcza Jacka Budy. Co roku w sierpniu na uroczystości odpustowe do Galewa przybywają tysiące wiernych.

6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Rejestr zabytków

Wpis obiektu do rejestru zabytków to jedna z ustawowych form prawnej ochrony zabytków. Właściciele obiektów wpisanych do rejestru zyskują określone przywileje, mają jednak także obowiązki związane z opieką nad posiadanym zabytkiem. Rejestr zabytków jest prowadzony w formie trzech ksiąg: księga A dla zabytków nieruchomych, księga B dla zabytków ruchomych i księga C dla zabytków archeologicznych. Rejestr prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Wpisu do rejestru dokonuje się na drodze decyzji administracyjnej.

Tabela 1. Wykaz zabytków wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Data wpisu	Nr rejestru
Zabytki nieruchome					
1.	Brudzew	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	1435, 1730	25.09.1930	69
2.	Brudzew	Plebania przy kościele pw. św. Mikołaja	pocz. XIX w.	21.12.1953	46/428
3.	Brudzew	Kościół pw. Świętego Ducha, obecnie kaplica	1680	21.12.1953	46/428
4.	Brudzew	Fortyfikacje ziemne	XVII w.	17.09.1968	245/A
5.	Brudzew	Zespół dworski, ul. Goleśczyzna:	-	30.04.1984	290/32
		dwór	1900, 1945		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Data wpisu	Nr rejestru
		park	2 poł. XIX w.		
		spichlerz	XIX w.		291/33
6.	Brudzyń	Zespół pałacowy:	-	30.04.1984	292/34
		pałac	1869, 1905, 1938		
		park	poł. XIX w.		
7.	Galew	Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego	1845, 1927-1930	30.04.1984	293/35
8.	Kolnica	Park dworski	2 poł. XIX w.	30.04.1984	628/Wlkp/A
9.	Kolnica	Wozownia	1912	15.01.2008	594/Wlkp/A
10.	Smolina	Zespół dworski:			
		dwór, drewniany	poł. XIX w.	30.04.1984	295/37
		lodownia			
		park			
Zabytki ruchome					
11.	Brudzew	Wypożyczenie i wystrój kościoła par. pw. św. Mikołaja. Wpis obejmuje 36 pozycji:	-	-	235/Wlkp/B
		neobarokowy ołtarz główny, ołtarze boczne, ambona, obrazy, kielichy, ornaty	-	07.01.1986	217/Wlkp/B
		malowidła ornamentalno-figuralne na ścianach nawy i prezbiterium autorstwa Jana Lamparskiego	1913-1914	06.02.2012	
12.	Brudzew	Instrument organowy w kościele par. pw. św. Mikołaja	-	15.04.2020 r.	548/Wlkp/A
13.	Brudzew	Polichromia ścienna w kaplicy pw. Matki Bożej z I ćw. XX w., rokokowa chrzcielnica, renesansowa płyta wejściowa do krypt	-	02.02.2018	500/Wlkp/B
14.	Janiszew	Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. św. Jadwigi. Wpis obejmuje 10 pozycji	XVII-XX w.	16.12.2022	600/Wlkp/B
Zabytki archeologiczne					
15.	Brudzew	Fortalicja, stanowisko nr 17	Nowożytność	26.11.2007	24/Wlkp/C

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich prac ziemnych naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje, aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Art. 21 ww. Ustawy mówi, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Brudzew została przyjęta w formie zbioru kart adresowych, zarządzeniem nr 11/2018 Wójta Gminy Brudzew z dnia 26 marca 2018 r.

Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Rejestr zabytków
1.	Bratuszyn	Kapliczka murowana	-	1928 r.	-
2.	Bratuszyn	Dom drewniany	Bratuszyn 14	XIX/XX w.	-
3.	Brudzew	Układ urbanistyczny	-	XVI w.	-
4.	Brudzew	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	pl. Wolności 1A	1455 r., przebudowany 1730 r.	A-6/241 z 25.09.1930 r.
5.	Brudzew	Plebania murowana w zespole kościoła pw. św. Mikołaja	pl. Wolności 1	pocz. XIX w.	A-47/429 z 21.12.1953 r.
6.	Brudzew	Dzwonnica murowana w zespole kościoła pw. św. Mikołaja	pl. Wolności 1A	ok. poł. XX w.	-
7.	Brudzew	Ogrodzenie z bramą murowane w zespole kościoła pw. św. Mikołaja	pl. Wolności 1A	pocz. XX w.	-
8.	Brudzew	Kaplica pw. św. Ducha	ul. Mickiewicza, nie ma nadanego numeru	1680 r., przebudowana 1868 r.	A-46/428 z 21.12.1953 r.
9.	Brudzew	Cmentarz katolicki	ul. Turkowska	ok. poł. XIX w.	-
10.	Brudzew	Brama murowana cmentarza katolickiego	ul. Turkowska	XIX w.	-
11.	Brudzew	Cmentarz rodowy Kurnatowskich	ul. Goleszczyzna	1926 r.	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Rejestr zabytków
12.	Brudzew	Dwór murowany w zespole dworsko-folwarcznym	u. Kolska 1	1911-1913	A-290/32 z 30.04. 1984 r.
13.	Brudzew	Park w zespole dworsko-folwarcznym	u. Kolska 1	2 poł. XIX w.	A-290/32 z 30.04. 1984 r.
14.	Brudzew	Rządcówka murowana w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Kolska 8	1 ćw. XX w.	-
15.	Brudzew	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Goleśczyzna, nie ma nadanego numeru	2 poł. XIX w.	A-291/33 z 30.04.1984 r.
16.	Brudzew	Remiza strażacka	pl. Wolności 33	1924 r.	-
17.	Brudzew	Dom murowany	ul. Mickiewicza 1	1 ćw. XX w.	-
18.	Brudzew	Dom murowany	ul. Mickiewicza 8	1 poł. XX w.	-
19.	Brudzew	Młyn murowany	ul. Piaski 3	pocz. XX w.	-
20.	Brudzew	Dom murowany	ul. Szkolna 3	1 ćw. XX w.	-
21.	Brudzew	Dom murowany	ul. Turkowska 34/34A	1903 r.	-
22.	Brudzyń	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym	Brudzyń 1	1869 r.	A-292/ 34 z 30.04.1984 r.
23.	Brudzyń	Park w zespole pałacowo-folwarcznym	Brudzyń 1	1 poł. XIX w.	A-292/ 34 z 30.04.1984 r.
24.	Brudzyń	Rządcówka murowana w zespole pałacowo-folwarcznym	Brudzyń 3	1927 r.	-
25.	Brudzyń	Dom murowany w zespole pałacowo-folwarcznym	Brudzyń 6	pocz. XX w.	-
26.	Brudzyń	Czworak murowany w zespole pałacowo-folwarcznym	Brudzyń 12	pocz. XX w.	-
27.	Brudzyń	Chlewnia murowana w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
28.	Brudzyń	Stajnia murowana w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
29.	Brudzyń	Obora murowana w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Rejestr zabytków
30.	Brudzyń	Spichlerz murowany w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
31.	Brudzyń	Stodoła murowana w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
32.	Brudzyń	Wozownia i Stelmacharnia murowana, obecnie obora w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
33.	Brudzyń	Brama murowana z parku na podwórze w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
34.	Brudzyń	Brama główna murowana na podwórze gospodarcze w zespole pałacowo-folwarcznym	nie ma nadanego numeru	poł. XIX w.	-
35.	Chrząblice	Dom drewniany	Chrząblice 33	1910 r.	-
36.	Dąbrowa	Dom drewniany	Dąbrowa 8	pocz. XX w.	-
37.	Dąbrowa	Dom drewniany	Dąbrowa 10	1 poł. XX w.	-
38.	Dąbrowa	Dom drewniany	Dąbrowa 23	ok. poł. XX w.	-
39.	Galew	Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego	Galew 2	1845 r., rozbudowa 1927-1930	A-293/35 z 30.04.1984 r.
40.	Galew	Ogrodzenie murowane z bramą w zespole kościoła pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego	Galew 2	2 poł. XIX w.	-
41.	Galew	Plebania murowana w zespole kościoła pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego	Galew 1	2 poł. XIX w.	-
42.	Galew	Organistówka gliniana w zespole kościoła pw. Przemienienia Pańskiego i św. Walentego	Galew 2	1925 r.	-
43.	Galew	Cmentarz katolicki	-	ok. 1920 r.	-
44.	Galew	Ogrodzenie murowane cmentarza katolickiego	-	1930 r.	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Rejestr zabytków
45.	Galew	Dom murowany	Galew 4	1932 r.	-
46.	Janiszew	Cmentarz katolicki	-	k. XIX w.	-
47.	Janów	Cmentarz ewangelicki		1 poł. XIX w.	-
48.	Janów	Dom drewniany	Janów 13	1906 r.	-
49.	Kolnica	Wozownia murowana w zespole dworskim	Kolnica 3	1912 r.	594/Wlkp/A z 15.01.2008 r.
50.	Kolnica	Park w zespole dworskim	-	2 poł. XIX w.	628/Wlkp/A z 30.04.1984 r.
51.	Kozubów	Dom murowany	Kozubów 29	1928 r.	-
52.	Koźmin	Wiatrak pałtrak drewniany	-	k. XVIII w.	-
53.	Krwony	Szkoła murowana	Krwony 32	1955 r.	-
54.	Krwony	Dom drewniany	Krwony 61	1 ćw. XX w.	-
55.	Kuźnica Janiszewska	Dom drewniany	Kuźnica Janiszewska 6	1905 r.	-
56.	Kuźnica Janiszewska	Dom drewniany	Kuźnica Janiszewska 7	k. XIX w.	-
57.	Kuźnica Janiszewska	Dom drewniany	Kuźnica Janiszewska 13	pocz. XX w.	-
58.	Kuźnica Janiszewska	Dom drewniany	Kuźnica Janiszewska 24	pocz. XX w.	-
59.	Kwiatków	Dom murowany	Kwiatków 13	1924 r.	-
60.	Marulew	Dom drewniany	Marulew 31	1940 r.	-
61.	Podłużyce	Kapliczka murowana	-	ok. poł. XX w.	-
62.	Smolina	Dwór murowano-drewniany w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 1	poł. XIX w.	A-295/37 z 30.04.1984 r.
63.	Smolina	Park w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 1	poł. XIX w.	A-295/37 z 30.04.1984 r.
64.	Smolina	Lodownia w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 1	poł. XIX w.	A-295/37 z 30.04.1984 r.
65.	Smolina	Obora murowana w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 1	2 poł. XIX w.	-
66.	Smolina	Spichlerz murowany w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 1	2 poł. XIX w.	-
67.	Smolina	Dom murowany w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 3	2 poł. XIX w.	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Rejestr zabytków
68.	Smolina	Dom murowany w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 4	2 poł. XIX w.	-
69.	Smolina	Dom murowany w zespole dworsko-folwarcznym	Smolina 5	2 poł. XIX w.	-
70.	Tarnowa	Cmentarz ewangelicki	-	1 poł. XIX w.	-
71.	Tarnowa	Cmentarz ewangelicki	-	pocz. XIX w.	-
72.	Tarnowa	Dom drewniany	Tarnowa 34	1919 r.	-
73.	Tarnowa	Dom drewniany	Tarnowa 40	1 ćw. XX w.	-
74.	Tarnowa	Schron bojowy żelbetonowy	Tarnowa k. nr 3	1939 r.	-
75.	Tarnowa	Schron bojowy żelbetonowy	-	1939 r.	-
76.	Tarnowa	Schron bojowy żelbetonowy	Tarnowa k. nr 17	1939 r.	-
77.	Tarnowa	Schron bojowy żelbetonowy	Tarnowa k. nr 40	1939 r.	-
78.	Wincentów	Dom gliniany	Wincentów 5	1904.r.	-

W gminnej ewidencji zabytków znajdują się także 324 stanowiska archeologiczne.

Tabela 3. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości

Miejscowość	Liczba stanowisk archeologicznych
Bierzmo	1
Bogdałów	4
Bratuszyn	11
Brudzew	27
Brudzyń	25
Chrząblice	12
Cichów	27
Dąbrowa	14
Galew/Wincentów	8
Głowy	5
Izabelin	9
Janiszew	17
Janów	22
Kolnica	13
Kozubów	22
Koźmin	10
Krwony	13

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Miejscowość	Liczba stanowisk archeologicznych
Kuźnica Janiszewska	18
Kwiatków	18
Marulew	23
Olimpia	9
Tarnowa	16

Tabela 4. Zasoby dziedzictwa archeologicznego z podziałem na fakty osadnicze

Ilość stanowisk archeologicznych	324	
Ilość faktów osadniczych	605	
Kategorie stanowisk archeologicznych		
Rejestr zabytków		Ewidencja zabytków
grodziska	-	1
dwory	-	1
fortyfikacje	1	-
osady	-	598
cmentarzyska płaskie	-	4
cmentarzyska kurhanowe	-	-
inne	-	-

Źródło: Program opieki nad zabytkami Powiatu Tureckiego na lata 2022-2025 – opracowanie na podstawie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych i danych przekazanych przez WUOZ Delegaturę w Koninie

Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla poszerzenia terenów inwestycyjnych wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 470, Gmina Brudzew – część A przyjęty Uchwałą nr LVI/386/2022 Rady Gminy Brudzew z dnia 23 września 2022 r.

W obszarze objętym planem zlokalizowane są strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych:

- 1) miejscowość Bierzmo: stanowisko nr 7 ob. AZP 59-43/17
- 2) miejscowość Olimpia stanowisko nr 4 ob. AZP 59-43/15
- 3) miejscowość Tarnowa: stanowisko nr 4 ob. AZP 59-13/25, nr 5 ob. AZP 59-43/26, nr 6 ob. AZP 59-43/27, stanowisko nr 11 ob. AZP 59-43/33
- 4) miejscowość Izabelin stanowisko nr 24 ob. AZP 59-43/62
- 5) miejscowość Marulew: stanowisko nr 1 ob. AZP 56-43/10, nr 2 ob. AZP 56-43/9, nr 7 ob. AZP 59-43/91
- 6) miejscowość Wincentów stanowisko nr 5 ob. AZP 59-43/89, nr 6 ob. AZP 59-43/90
- 7) miejscowość Bratuszyn: stanowisko nr 3 ob. AZP 60-43/6, nr 5 ob. AZP 60-43/55

Na terenie wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa wymóg postępowania zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów mieszkaniowych w miejscowości Kolnica przyjęty Uchwałą nr LII/362/2022 Rady Gminy Brudzew z dnia 27 maja 2022 r.**

W obszarze objętym planem, zlokalizowane są strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych:

- 1) stanowisko nr 5 ob. AZP 59-43/111 - pozostałość osadnictwa ludności z okresu nowożytnego
- 2) stanowisko nr 8 ob. AZP 59-43/114 - pozostałość osadnictwa ludności z okresu nowożytnego

Na terenie wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa wymóg postępowania zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część obrębu geodezyjnego Cichów, gmina Brudzew przyjęty Uchwałą nr XXVIII/181/2020 Rady Gminy Brudzew z dnia 28 września 2020 r.**

w celu zapewnienia właściwej ochrony stanowiska archeologicznego nr 22, ob. AZP 59-44/97 (transzeje z II wojny światowej) w granicach strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność inwestycyjną zgodnie z przepisami odrębnymi oraz ustaleniami szczegółowymi.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów inwestycyjnych Gminy Brudzew przyjęty Uchwałą nr XXVII/175/2020 Rady Gminy Brudzew z dnia 25 sierpnia 2020 r.**

W obszarze objętym planem, zlokalizowane są strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych:

- 1) miejscowość Brudzyń: stanowisko nr 11 ob. AZP 56-43/49, stanowisko nr 10 ob. AZP 59-43/48, stanowisko nr 22 ob. AZP 59-53/60, stanowisko nr 23 ob. AZP 59-53/61, stanowisko nr 21 ob. AZP 59-53/59, stanowisko nr 9 ob. AZP 59-53/47,
- 2) miejscowość Marulew: stanowisko nr 9 ob. AZP 59-43/93, stanowisko nr 10 ob. AZP 59-43/94, stanowisko nr 7 ob. AZP 59-53/91, stanowisko nr 10b. AZP 60-43/10,
- 3) miejscowość Olimpia stanowisko nr 3 ob. AZP 59-53/14,
- 4) miejscowość Tarnowa: stanowisko nr 5 ob. AZP 59-53/26, stanowisko nr 10 ob. AZP 59-53/36.

Na terenie wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa wymóg postępowania zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wybranych w obrębie geodezyjnym Kuźnica Janiszewska, gmina Brudzew przyjęty Uchwałą nr XVI/109/2019 Rady Gminy Brudzew z dnia 7 października 2019 r.**

W granicach terenu objętego planem nie występują obiekty podlegające ochronie konserwatorskiej. W przypadku rozpoznania wartości kulturowych nieruchomości zabytków archeologicznych zakres badań ratowniczych określi Wielkopolski Konserwator Zabytków – Delegatura w Koninie, na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego cmentarza parafialnego w Galewie, gmina Brudzew przyjęty Uchwałą nr XLVI/255/2014 Rady Gminy Brudzew z dnia 25 czerwca 2014 r.**

W granicach istniejącego cmentarza obowiązuje zachowanie historycznego rozplanowania, zabytkowej sztuki sepulkralnej, bramy, zabytkowej zieleni. Wszelkie działania inwestycyjne w obrębie cmentarza wymagają uzgodnienia Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część obrębów geodezyjnych: Bogdałów Kolonia, Krwony i Kuźnica Janiszewska, gmina Brudzew przyjęty Uchwałą nr XXII/116/2012 Rady Gminy Brudzew z dnia 28 września 2012 r.**

W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego należy wstrzymać roboty i niezwłocznie powiadomić odpowiednie organy ochrony zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów inwestycyjnych gminy Brudzew oraz zmiany przebiegu dojazdowej drogi wewnętrznej w obrębie geodezyjnym Marulew przyjęty Uchwałą nr XVI/93/2012 Rady Gminy Brudzew z dnia 26 marca 2012 r.**

Nową zabudowę należy projektować i realizować w sposób nie naruszający walorów otaczającej przestrzeni, w szczególności należy unikać stosowania zabudowy o formach nadmiernie eksponujących nową zabudowę, głównie o agresywnych barwach.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego (stanowisk archeologicznych) oraz w związku z lokalizacją w strefie ochrony konserwatorskiej Brudzew i Tarnowa ustala się obowiązek uzgadniania z właściwym organem ochrony zabytków, wszelkich prac ziemnych związanych z zabudową lub zagospodarowaniem terenu, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych Głowy i Janiszew, gmina Brudzew przyjęty Uchwałą nr XV/85/2012 Rady Gminy Brudzew z dnia 30 stycznia 2012 r.**

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – kierownikiem Delegatury w Koninie, wszelkich prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu, w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych w obrębie wykopów budowlanych.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia:

- 1) rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondażowych;
- 2) ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych;
- 3) badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych.

Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Brudzew przyjęty Uchwałą nr XXIII/179/2001 Rady Gminy Brudzew z dnia 30 lipca 2001 r.**

Z uwagi na położenie terenu w strefie ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Brudzewa ustala się:

- a) zachowanie historycznej linii zabudowy,
- b) ograniczenie wysokości do 2 kondygnacji dla budynku mieszkalnego, dla budynków usługowych do 1 kondygnacji,
- c) dachy o połaciach pochyłych.

Projekt dokumentacji technicznej planu należy uzgodnić z Kierownikiem Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Gmina Brudzew posiada bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne reprezentowane przez zabytki sakralne, rezydencjonalne, folwarczne o zróżnicowanych stylach architektonicznych, architekturę obronną obejmującą fortyfikacje ziemne z XVII w. i schrony z II wojny światowej, ważne postacie historyczne (np. Wojciech z Brudzewa, śladami, którego można przejść przy pomocy questu) czy stopniowo zanikające wiejskie drewniane budownictwo mieszkalne, wymagające najczęściej prac remontowych.

Z zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków najlepiej zachowane są obiekty sakralne, będące po remontach. Pozostałe prezentują zróżnicowany stan zachowania wynikający z formy własności i wykorzystania obiektu – od dobrego (np. pałac w Brudzynie, plebania w Brudzewie) przez wymagający prac remontowych i rewitalizacyjnych (np.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

dworek Kurnatowskich w Brudzewie będący w trakcie prac modernizacyjnych, dwór w Smolinie) po całkowicie zdewastowany (np. spichlerz w Brudzewie, lodownia w Smolinie). Liczną grupę zabytków stanowią zespoły dworsko-folwarczne i powiązana z nimi zieleni urządzona o charakterze parkowym. W najlepszym stanie są, będące własnością gminy, park i wozownia w Kolnicy po remoncie przeznaczona na ośrodek kultury. Pozostałe zespoły dworskie, pałacowe i folwarczne, będące własnością prywatną i Zasobów Rolnych Skarbu Państwa zaliczane są do obiektów zagrożonych. Brak nowych funkcji dla dawnej zabudowy gospodarczej i niewielka możliwość wykorzystania wiekowych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie i niszczenie obiektów.

Zabytki nieruchome stanowią przykłady sztuki sakralnej: obrazy, rzeźby, użytkowe przedmioty mszalne, stanowiące wyposażenie kościołów i własność parafii rzymskokatolickich, będące w bardzo dobrym stanie.

Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy, będące świadectwem wielokulturowości tych terenów. O ile cmentarze katolickie są zachowane w dobrym stanie i podlegają stałej pielęgnacji, to cmentarze ewangelickie są nieczynne, w bardzo złym stanie, posiadające jedynie szczątki pojedynczych nagrobków.

Na terenie gminy zewidencjonowano 324 stanowiska archeologiczne. Szczególnie interesujący jest wielokulturowy kompleks osadniczy w Kwiatkowie. Odkryto tutaj ogromne ilości artefaktów, m.in. związanych z osadnictwem przeworskim, których bogactwo i różnorodność oraz doskonały stan zachowania, w tym dobrze zachowane drewniane elementy konstrukcyjne kilkudziesięciu studni, mają wybitne znaczenie poznawcze tego okresu osadnictwa. Stanowiska archeologiczne zazwyczaj nie funkcjonują w świadomości lokalnej. Dopiero przeprowadzenie prac badawczych i odpowiednia ekspozycja wpływają na kształtowanie świadomości kulturowej. Stąd podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe. Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane, zwłaszcza z zakresu budownictwa mieszkalnego, przemysłowego i drogowego, eksploatacja surowców naturalnych i działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna, głęboka orka. Prace te mogą spowodować bezpowrotną utratę zabytków archeologicznych. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dokumenty strategiczne, takie jak Program Ochrony Środowiska dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026 z perspektywą na lata 2027-2030 wskazują do realizacji zadania, które będą naruszać strukturę ziemi, i tym samym nieść potencjalne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Zaliczają się do nich budowy, przebudowy i modernizacje dróg, ścieżek pieszo-rowerowych, budowa zbiorników małej retencji, działania spowalniające spływ wód i poprawiające retencję wodną, regulacja rzek, zapewnienie drożności wód oraz renaturyzacja cieków, budowa, rozbudowa i przebudowa sieci wodociągowych, stacji uzdatniania wody, kanalizacji sanitarnej, zalesianie terenów o niskich klasach bonitacyjnych i gruntów nieprzydatnych rolniczo. Większość zadań inwestycyjnych na dzień opracowywania Programu nie ma określonego zakresu, lokalizacji, sposobu i charakteru prowadzenia prac, w związku z czym podanie konkretnych oddziaływań jest dosyć trudne i problematyczne. Zważywszy na fakt, że stanowiska archeologiczne znajdują się głównie poza terenami zurbanizowanymi istnieje niewielkie prawdopodobieństwo bezpośredniego lub pośredniego ryzyka oddziaływania prac budowlanych na stanowiska archeologiczne. W ich otoczeniu oraz w strefie ich ochrony mogą być prowadzone ewentualnie prace związane z regulacją cieków wodnych (stanowiska archeologiczne skupiają się przeważnie wzdłuż cieków oraz zbiorników wodnych), rekultywacją gruntów zdewastowanych i zalesieniami. Należy jednak nadmienić, iż stopień, zakres oraz skutek oddziaływania będzie mógł zostać oceniony z chwilą ustalenia dokładnego zakresu oraz rodzaju prowadzonych przedsięwzięć, dla których wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Ponadto obowiązuje zakaz prowadzenia

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wpisanego do rejestru zabytków stanowiska archeologicznego – fortyfikacji ziemnej w Brudzewie.

Zadaniami inwestycyjnymi ze znanymi lokalizacjami, wyznaczonymi na 2023 r. i realizowanymi przez Gminę Brudzew są: budowa drogi gminnej w miejscowości Janiszew, budowa drogi na terenach inwestycyjnych w miejscowości Marulew, budowa drogi wewnętrznej Janów-Głowy, budowa drogi wewnętrznej Manulew-Chrząblice, budowa drogi wewnętrznej w miejscowości Izabelin (dz. nt 202), budowa drogi wewnętrznej w miejscowości Izabelin (dz. nt 237), budowa drogi wewnętrznej w miejscowości Janiszew, budowa drogi wewnętrznej w miejscowości Janów, wykonanie systemu podziemnego magazynowania wody opadowej w zbiorniku retencyjnym wraz z budową kanalizacji deszczowej przy Gminnej Hali Sportowej w Brudzewie i przy Gminnym Ośrodku Kultury „Wozownia” w Kolnicy, budowa systemu podziemnego magazynowania wody opadowej na potrzeby instalacji nawadniającej płytę boiska przy Szkole Podstawowej w Galewie, budowa sieci wodociągowej w miejscowości Olimpia, przebudowa sieci wodociągowej w ul. Ogrodowej w Brudzewie, budowa i przebudowa sieci wodociągowej w ul. Turkowskiej w Brudzewie, budowa i przebudowa kanalizacji sanitarnej na ul. Turkowskiej i Powstańców Wlkp. w Brudzewie, budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Kolnica. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie planuje w 2023 r. zadanie konserwacja Kiełbaski Dużej w km 17+350 - 31+600, w tym na terenie gminy Brudzew w km 17+350-25+850; w 2024 r. zadania kształtowanie profilu podłużnego i przekroju poprzecznego koryta Strugi Janiszewskiej i Kanału Pasywnego, rz. Kiełbaski od rz. Warta do ujścia Str. Janiszewskiej, kształtowanie profilu podłużnego i przekroju poprzecznego koryt Janówki i Kiełbaski Małej; w latach 2024-2025 poprawę retencyjności Teleszyny dolnej poprzez kształtowanie profilu podłużnego i przekroju poprzecznego koryta Teleszyny wraz z budową jazów spowalniających odpływ wód, a w latach 2024-2026 renaturyzację cieków na obszarach pogórnich w zlewni rzeki Teleszyny i Kiełbaski (renaturyzacja koryt rzek i kanałów oraz nadanie im naturalnego charakteru, budowa bystrzy i progów spowalniających odpływ). W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego należy wstrzymać roboty i niezwłocznie powiadomić odpowiednie organy ochrony zabytków.

Wydano także następujące decyzje o środowiskowych uwarunkowaniach dla następujących inwestycji, które będą związane z pracami ziemnymi:

1. Decyzje Wójta Gminy Brudzew (znak pisma RSG.6220.12.2022 z dnia 10 sierpnia 2023 r.), Powiatowego Inspektora Sanitarnego (znak pisma ON-NS.9011.7.51.2022 z dnia 24 października 2022 r.), Dyrektora Zarządu Zlewni Wód Polskich w Kole (znak pisma PO.ZZŚ.3.435.369.2022.PP z dnia 26 października 2022 r.), Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Poznaniu (znak pisma WOO-IV.4200.1339.2022.GL.3 z dnia 30 czerwca 2023 r.) o braku potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięcia pn. Budowa Elektrowni Słonecznej wraz z infrastrukturą towarzyszącą na działce o nr ewid. 487/2 obręb Bogdałów – przedsięwzięcie nie będzie miało wpływu na obszary o znaczeniu historycznym, kulturowym oraz archeologicznym.
2. Decyzje Powiatowego Inspektora Sanitarnego (znak pisma ON.NS.9011.7.43.2021 z dnia 17 września 2021 r.), Dyrektora Zarządu Zlewni Wód Polskich w Kole (znak pisma PO.ZZŚ.3.435.380.2021.RG.2 z dnia 3 listopada 2021 r.) o braku potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięcia pn. Pływająca farma fotowoltaiczna na zbiorniku Janiszew w obrębie geod. Janiszew, decyzje Wójta Gminy Brudzew (znak pisma RSG.6220.9.2021 z dnia 7 lipca 2023 r.), Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Poznaniu (znak pisma WOO-IV.4220.1485.2021.WR.1 z dnia 20 września 2021 r.) o konieczności przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięcia pn. Pływająca farma fotowoltaiczna na zbiorniku Janiszew w obrębie geod. Janiszew oraz decyzja Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Poznaniu (znak pisma WOO-I.4221.279.2021.NB.10 z dnia 17 kwietnia 2023 r.) uzgadniająca warunki realizacji przedsięwzięcia – teren przedsięwzięcia znajduje się poza obszarami o krajobrazie mającym znaczenie historyczne, kulturowe oraz archeologiczne, na zbiorniku poeksploatacyjnym Janiszew będącym wynikiem przeprowadzonej rekultywacji wodnej wyrobiska węgla brunatnego.
3. Decyzje Wójta Gminy Brudzew (znak pisma RSG.6220.10.2022 z dnia 22 grudnia 2022 r.), Powiatowego Inspektora Sanitarnego (znak pisma ON.NS.9011.7.33.2022 z dnia 6 września 2022 r.), Dyrektora Zarządu Zlewni Wód Polskich w Kole

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

(znak pisma PO.ZZŚ.3.435.283.2022.RG z dnia 3 listopada 2022 r.), Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Poznaniu (znak pisma WOO-II.4220.219.2022.EK.4 z dnia 21 listopada 2022 r.) o braku potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięcia pn. Przebudowa drogi powiatowej nr 3400P Koło-Brudzew-Brudzyń w obrębie geod. Janów, Cichów, Brudzew oraz Brudzyń – przedsięwzięcie nie będzie miało wpływu na obszary o znaczeniu historycznym, kulturowym oraz archeologicznym, nie zakłóci struktury krajobrazu, ponieważ będzie realizowane po śladzie istniejącej drogi.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Także przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i zespołów dworsko-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Niewielka powierzchnia gminy jest objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, które obejmują tylko kilka stanowisk archeologicznych, a spośród zabytków nieruchomych jedynie cmentarz w Galewie. Stanowi to duże zagrożenie dla zabytków nieruchomych, ponieważ ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z pięciu form ochrony wymienionej w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840). Pozostałe to wpis do rejestru zabytków oraz, nie dotyczące gminy Brudzew, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii i utworzenie parku kulturowego. Dodatkową formą ochrony są ustalenia w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i warunkach zabudowy, jednak nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o ww. decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne. Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego mogą być katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, mogące w przypadku złego zabezpieczenia zabytku doprowadzić do fizycznych uszkodzeń obiektu. Innym rodzajem zagrożeń jest działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzom, grodziskom, fortyfikacjom ziemnym oraz pozostałościom z okresu II wojny światowej.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, mimo, że poddane pracom remontowym zapewniającym im dobry stan techniczny, mogą w trakcie prac ulec znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp. Również zanieczyszczenia gazowe i pyłowe powietrza będące efektem wzmożonego ruchu samochodowego i spalania paliw złej jakości w przestarzałych źródłach ciepła mogą osiadać na zabytkach i wpływać na niszczenie elewacji.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkuje bowiem niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami. Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

Potencjał gminy tkwi także w wyznaczonych szlakach turystycznych posiadających potencjał w promocji dziedzictwa kulturowego. Szlakami wyznaczonymi przez Gminę są:

- Szlak rowerowy gminy Brudzew, niebieski, długości 20 km – przy trasie umieszczone są tablice informacyjne o ciekawostkach i najpiękniejszych zakątkach tego terenu.
- Szlak konny „Wozowni i czterech kul”, czarny, długości 21 km, prowadzący m.in. do wozowni i parku w Kolnicy, kościoła w Galewie oraz pomnika Wojciecha z Brudzewa.

Innymi szlakami turystycznymi, które przebiegają przez teren gminy Brudzew są:

- Szlak bursztynowy – szlak starożytnej drogi handlowej łączącej Cesarstwo Rzymskie z terenami południowobałtyckimi. Długości 200 km prowadzi od Sycowa do miejscowości Przewóz, w tym przez Kwiatków.
- Nadwarciański Szlak Rowerowy – część wschodnia długości 250 km, biegnąca od Poznania do zbiornika Jeziorsko, wzdłuż rzeki Warta. Oba szlaki są częścią Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych.
- Dydaktyczny szlak rowerowy „Panorama” powiatu tureckiego – etap 6. Szlak jezior powiatu tureckiego długości 29,8 km, prowadzi przez miejscowości Kuźnica Janiszewska, Koźmin, Głowy, Janiszew i Brudzew, gdzie się kończy. Wiedzie przez obszary najciekawsze pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym
- Ścieżki rowerowe „Bogdałów” – składają się z 4 tras o łącznej długości 92,9 km mających początek i koniec na parkingu leśnym „Bogdałów”. Na trasach urządzono 13 punktów dydaktycznych poświęconych m.in. rekultywacji terenów pokopalnianych, historii Galewa i Brudzewa, bunkrom.

Duży potencjał istnieje w projekcie re/KULTYWATOR polegającym na rewitalizacji zdegradowanych terenów przemysłowych po likwidacji kopalni odkrywkowej węgla brunatnego w Kwiatkowie. Koncepcja zakłada utworzenie Centrum Nauki ENERGIA BRUDZEW poświęconego odnawialnym źródłom energii oraz Parku Odkryć, który zaprezentuje unikatowe na skalę światową znaleziska geologiczne i archeologiczne wydobyte podczas eksploatacji węgla brunatnego. Do pierwszych z nich należy Las Kopalny sprzed 12 000 lat. Znalezisko jest absolutną rzadkością w skali Polski i Europy. W obrębie wykopów zarejestrowano ponad 300 fragmentów drewna, które stanowiły gałęzie, pnie drzew oraz karpy. Ich fragmenty dostarczają wielu cennych informacji na temat warunków klimatycznych, charakteru siedlisk, zjawisk ekstremalnych, umożliwiając tym samym odtworzenie zmian środowiskowych na przełomie wielu wieków. Ekspozycje geologiczne zaprezentowane zostaną w formie nowoczesnej wystawy muzealnej. Do ww. celów wykorzystana zostanie istniejąca zabudowa zagrodowa (budynki powysiedleńcze) znajdująca się na terenie projektu. Wówczas nie tylko wnętrze obiektu, ale i jego zewnętrzna bryła pozwolą na przeniesienie się do historii. Poza oryginalnie przygotowaną ekspozycją, wizualizacją ścienną, przewiduje się również wprowadzenie innowacyjnych środków audio-wizualnych, które uatrakcyjnią oraz utrwala wiedzę historyczną. Kolejny interesujący element to omawiane wyżej znaleziska archeologiczne – tysiące bezcennych i doskonale zachowanych eksponatów w postaci fragmentów budynków, ceramiki, kości, monet, biżuterii itp. Znaleziska te stanowią idealny materiał na odtworzenie osady ludności kultury przeworskiej w Kwiatkowie. W skład skansenu archeologicznego będą wchodzić m.in. budynki mieszkalne, spichlerze, studnie, piece, zagrody dla zwierząt. Osada wykonana zostanie w kształcie owalu, w konstrukcji drewnianej z zastosowaniem tradycyjnej techniki ciesielskiej. Obiekt otoczony zostanie fosą połączoną z sąsiadującym akwenem. Rekonstrukcja odkrytej w wyrobisku górniczym osady pozwoli na zaprezentowanie życia dawnych kultur w tej części Polski. Osada nie będzie stanowiła wyłącznie obiektu muzealnego, ale również aktywne miejsce doświadczania tradycji tego miejsca. Odbywać się tu będą zajęcia gastronomiczne (pieczenie chleba, placków, warzenie piwa itp.), artystyczne (malarstwo, rzeźba w drewnie, garncarstwo), a także organizacja imprez masowych (noce kultury, rekonstrukcje bitew, ogniska, wystawy). Dodatkowymi elementami kompleksu re/KULTYWATOR będą wzgórza widokowe (uformowane na skarpie nadkładowej odkrywki) z całorocznym torem saneczkowym, przystań

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

wodna, plaża, skwery zieleni, ścieżki Kwiatków, altany piknikowe, gry plenerowe, liczne trasy rowerowe z wypożyczalnią ekorowerów, tandemów zasilanych OZE, tematyczne, przenoszące w czasie place zabaw: Kopalnia Odkryć, Kreator LEGO Instalacji. Obecnie trwa poszukiwanie inwestora lub partnera do realizacji projektu.

Analiza SWOT

Analiza SWOT jest narzędziem służącym do analizy strategicznej. Opiera się ona na określeniu silnych oraz słabych stron, a także wynikających z nich szans oraz zagrożeń. Od tych elementów pochodzi jej nazwa: **S** – strenghts (silne strony), **W** – weaknesses (słabe strony), **O** – opportunities (szanse), **T** – threats (zagrożenia).

Mocne strony to fakty mające pozytywny wpływ na ochronę i opiekę nad zabytkami, które samorząd gminy może kształtować sprawczo.

Słabe strony to fakty mające negatywny wpływ na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, które samorząd gminy może kształtować sprawczo.

Szanse to fakty mające pozytywny wpływ na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, których samorząd gminy nie może kształtować sprawczo (lecz może na nie reagować, próbując je wykorzystać).

Zagrożenia to fakty mające negatywny wpływ na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, których samorząd gminy nie może kształtować sprawczo (lecz może na nie reagować, próbując się przed nimi zabezpieczyć).

Tabela 5. Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
- Liczne zabytki kultury materialnej o różnicowanych rodzajach - Zachowane zespoły dworsko-folwarczno-parkowe - Dobry stan zachowania obiektów sakralnych - Postać Wojciecha z Brudzewa - Liczne stanowiska archeologiczne - Dobrze udokumentowane odkrycia archeologiczne osad z czasów rzymskich - Zrewitalizowana Wozownia w Kolnicy, której nadano nową funkcję - Aktywna działalność Gminnego Ośrodka Kultury i Biblioteki Publicznej - Organizacje społeczne nastawione na pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego - Lokalne produkty w postaci rzeźby ludowej i uroczystości odpustowych w Galewie - Posiadanie Gminnej Ewidencji Zabytków - Przyjęta uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków - Wyznaczone szlaki turystyczne - Lokalizacja w pobliżu dróg o znaczeniu ponadlokalnym ułatwiająca skomunikowanie z dużymi ośrodkami miejskimi	- Brak środków na utrzymanie obiektów zabytkowych - Niski poziom wydatków finansowych na ochronę zabytków i dziedzictwa kulturowego - Brak inwestowania w ochronę zabytków przez prywatnych właścicieli - Brak Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych - Stopniowe niszczenie zespołów dworsko-folwarcznych - Zdewastowane, nieużytkowane cmentarze - Większość obiektów zabytkowych wymaga remontów i rewitalizacji - Słabo rozwinięta turystyczna baza noclegowa - Brak ścieżek rowerowych sprzyjających wykorzystaniu roweru jako środka transportu turystycznego - Niedostateczna ponadlokalna promocja dziedzictwa kulturowego gminy - Niewielka powierzchnia gminy objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
Szanse	Zagrożenia
Ochrona dziedzictwa kulturowego poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i zapisy w warunkach zabudowy	- Postępująca degradacja zabytków w wyniku zaniechania bieżących zabiegów konserwacyjnych - Niszczenie zabytków przez źle zaplanowane działania z powodu niewiedzy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

• Upowszechnianie wiedzy na temat zabytków i ich wartości • Rozwój strefy inwestycyjnej dający możliwość pozyskania inwestorów, zwiększenia dochodów i rozpoznawalności Gminy • Utworzenie Parku Odkryć na terenach pokopalnianych w Kwiatkowie • Wykorzystanie potencjału wynikającego z odkryć archeologicznych, historycznych postaci, lokalnych artystów • Wykorzystanie wspólnego potencjału turystycznego z sąsiednią gminą Uniejów • Dostępne krajowe i europejskie możliwości dofinansowania zadań z zakresu ochrony zabytków	• Zagrożenie utratą zabytkowego charakteru obiektów wskutek złej modernizacji • Niewystarczająca świadomość społeczna co do wartości obiektów zabytkowych • Prace budowlane, eksploatacja surowców naturalnych i rolnictwo mogące zniszczyć dziedzictwo archeologiczne • Zmiany klimatu oraz występowanie zjawisk ekstremalnych, powodujące zagrożenia takie jak pożary, powodzie, wichury • Nielegalna eksploracja architektury obronnej, nieczynnych cmentarzy dokonywana przez poszukiwaczy • Brak skutecznych ram prawnych i spójności w przepisach w zakresie opieki nad zabytkami
--	--

8. Cele Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew

Cele strategiczne, kierunki działań i zadania przeznaczone do realizacji w latach 2023-2026 zostały wyznaczone na podstawie diagnozy sytuacji dziedzictwa kulturowego w gminie Brudzew oraz celów dokumentów wyższego szczebla i gminnych spójnych z niniejszym *Programem*.

Wyznaczono następujące cele strategiczne i kierunki działań:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania
 - 1.1. Poprawa stanu zachowania zabytków
 - 1.2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych
 - 1.3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony dziedzictwa niematerialnego
 - 1.4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie opieki nad zabytkami
2. Kształtowanie świadomości społecznej i tożsamości lokalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe
 - 2.1. Edukacja upowszechniająca dziedzictwo kulturowe i jego wartość
 - 2.2. Stworzenie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej
3. Włączenie dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny gminy
 - 3.1. Wykorzystanie zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, społeczne i turystyczne
 - 3.2. Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej
 - 3.3. Rozwój usług turystycznych
 - 3.4. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i twórczości artystycznej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Tabela 6. Wykaz celów strategicznych, kierunków działań i zadań wyznaczonych w ramach Programu Opieki nad Zabytkami

Cel strategiczny	Kierunki działań	Zadania	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji	Koszt realizacji [zł]
1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania	1.1. Poprawa stanu zachowania zabytków	1.1.1. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ochronę zabytków	Gmina Brudzew	2023-2026	Koszty administracyjne
		1.1.2. Merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ochronę zabytków	Gmina Brudzew	2023-2026	Koszty administracyjne
		1.1.3. Udzielanie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		1.1.4. Monitorowanie potrzeb remontowych w obiektach znajdujących się w posiadaniu i użytkowaniu Gminy i ich bieżące utrzymanie	Gmina Brudzew	2023-2026	41 000 – 2023 r. (zakup usług remontowych w GOK „Wozownia”)
		1.1.5. Malowanie elewacji w Kościele św. Ducha w Brudzewie	Parafia pw. św. Mikołaja w Brudzewie	2023-2026	65 000 – dotacja z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (RPOZ)
		1.1.6. Prace renowacyjne w celu przywrócenia świetności zabytkowym organom piskzałkowym w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Brudzewie	Parafia pw. św. Mikołaja w Brudzewie	2023-2026	181 000 – dotacja z RPOZ
		1.1.7. W cieniu Galewskiej Góry Przemienienia. Rewitalizacja historycznej części Wzgórza Galewskiego – remont plebanii	Parafia Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie	2023-2026	448 500 – dotacja z RPOZ

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Cel strategiczny	Kierunki działań	Zadania	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji	Koszt realizacji [zł]
		1.1.8. Prace konserwatorskie przy XVIII w. złożonym tabernakulum z ołtarza głównego w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Brudzewie	Parafia pw. św. Mikołaja w Brudzewie	2023-2026	60 500 – dotacja z RPOZ
		1.1.9. Konserwacja neogotyckiego ołtarza głównego wraz z renowacją obrazu w kościele parafialnym pw. św. Jadwigi Śląskiej w Janiszewie	Parafia św. Jadwigi Śląskiej w Janiszewie	2023-2026	245 000 – dotacja z RPOZ
	1.2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych	1.2.1. Kontynuacja opracowania badań archeologicznych w kompleksie osadniczym Kwiatków	Wydział Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
	1.3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony dziedzictwa niematerialnego	1.3.1. Organizacja konkursów upowszechniających wiedzę na temat regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego	Gmina Brudzew, GOK „Wozownia”, Biblioteka Publiczna, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		1.3.2. Promowanie lokalnych zespołów folklorystycznych, rzemieślników i artystów ludowych	Gmina Brudzew, GOK „Wozownia”	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
	1.4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie opieki nad zabytkami	1.4.1. Opracowanie i coroczna aktualizacja Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	Gmina Brudzew	2023-2026	Koszty administracyjne
		1.4.2. Uwzględnianie w dokumentach strategicznych kierunków działań chroniących zabytki i promujących dziedzictwo kulturowe	Gmina Brudzew	2023-2026	Koszty administracyjne

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Cel strategiczny	Kierunki działań	Zadania	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji	Koszt realizacji [zł]
2. Kształtowanie świadomości społecznej i tożsamości lokalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe		1.4.3. Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów najcenniejszych kulturowo, z uwzględnieniem zapisów zapewniających ochronę wartościowych elementów krajobrazu kulturowego	Gmina Brudzew	2023-2026	Koszty administracyjne
		1.4.4. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków w wydawanych decyzjach i pozwoleniach na prace budowlane i remontowe	Gmina Brudzew	2023-2026	Koszty administracyjne
		1.4.5. Monitorowanie i aktualizowanie rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków	Gmina Brudzew, Wojewódzki Konserwator Zabytków	2023-2026	Koszty administracyjne
	2.1. Edukacja upowszechniająca dziedzictwo kulturowe i jego wartość	2.1.1. Wydawanie publikacji, w tym folderów, przewodników o tematyce dziedzictwa kulturowego	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		2.1.2. Organizacja wydarzeń kulturalnych z uwzględnieniem elementów dziedzictwa kulturowego, historycznego	Gmina Brudzew, GOK „Wozownia”	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		2.1.3. Edukacja o dziedzictwie kulturowym w ramach lekcji szkolnych, zajęć przedszkolnych i pozaszkolnych	Placówki oświatowe	2023-2026	Zadanie w ramach bieżącej działalności
		2.1.4. Udział pracowników Urzędu Gminy w szkoleniach i konferencjach z zakresu zarządzania dziedzictwem kulturowym	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Cel strategiczny	Kierunki działań	Zadania	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji	Koszt realizacji [zł]
	2.2. Stworzenie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej	2.2.1. Wspieranie projektów kulturalnych i edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		2.2.2. Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie bezkosztowe
3. Włączenie dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny gminy	3.1. Wykorzystanie zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, społeczne i turystyczne	3.1.1. Promowanie istniejących i wytyczenie nowych szlaków turystycznych w oparciu o obiekty zabytkowe oraz walory krajobrazowe gminy	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		3.1.2. Współpraca z sąsiednimi samorządami i gminami partnerskimi w celu zwiększenia możliwości promocyjnych i włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		3.1.3. Udział w wydarzeniach i spotkaniach (wystawach, targach, festynach historycznych) promujących gminę, jej produkty lokalne i dziedzictwo kulturowe	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		3.1.4. Realizacja projektu re/KULTYWATOR, w tym utworzenie Parku Odkryć	Gmina Brudzew	po 2023	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
	3.2. Stworzenie optymalnych warunków dla	3.2.1. Utrzymanie obiektów spotkań integracyjnych mieszkańców, służących m.in. promocji dziedzictwa kulturowego	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Cel strategiczny	Kierunki działań	Zadania	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji	Koszt realizacji [zł]
	prowadzenia działalności kulturalnej				miarę dostępnych środków
		3.2.2. Modernizacja świetlicy wiejskiej w msc. Bierzmo, sołectwo Olimpia	Gmina Brudzew	2023	50 000
		3.2.3. Modernizacja świetlicy wiejskiej w msc. Janów	Gmina Brudzew	2023	72 300
		3.2.4. Zakup altany na potrzeby sołectwa Olimpia	Gmina Brudzew	2023	10 000
	3.3. Rozwój usług turystycznych	3.3.1. Opracowanie aplikacji oraz strony internetowej z informacjami o turystyce, możliwościach wypoczynku, turystycznych ciekawostkach	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		3.3.2. Wsparcie oraz rozwój zaplecza gastronomiczno-noclegowego na terenie gminy	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		3.3.3. Wsparcie inicjatyw zmierzających do utworzenia gospodarstw agroturystycznych	Gmina Brudzew	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
	3.4. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i twórczości artystycznej	3.4.1. Wspieranie twórczości, wytworów, dzieł i aktywności lokalnych rzemieślników, artystów ludowych, muzyków, zespołów folklorystycznych	Gmina Brudzew, GOK „Wozownia”	2023-2026	Zadanie realizowane w miarę dostępnych środków
		3.4.2. Promocja lokalnej twórczości kulturalnej i tradycji rzemieślniczych m.in. poprzez pokazy i	Gmina Brudzew, GOK „Wozownia”	2023-2026	Zadanie realizowane w

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Cel strategiczny	Kierunki działań	Zadania	Podmiot odpowiedzialny	Okres realizacji	Koszt realizacji [zł]
		wystawy dawnych rzemiosł, technik, działań twórczych			miarę dostępnych środków

9. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Realizacja *Programu* będzie się odbywać poprzez wskazane zadania na rzecz osiągnięcia celów w nich przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Wykonanie zadań wyznaczonych w *Programie* będzie się odbywać przy pomocy następujących instrumentów:

- prawne – wynikające z przepisów ustawowych takich jak uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywanie decyzji administracyjnych,
- finansowe – obejmujące finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy, udzielanie dotacji, subwencji, dofinansowań dla właścicieli zabytków, pozyskiwanie środków zewnętrznych na działania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- koordynacyjne – polegające na realizowaniu projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych dokumentach strategicznych,
- społeczne – obejmujące działania edukacyjne, promocyjne, współpracę z organizacjami społecznymi,
- kontrolne – obejmujące prowadzenie i aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

10. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) z realizacji *Programu* wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy. Ocena poziomu realizacji *Programu* powinna uwzględniać syntetyczne zestawienie zadań, które powinny być zrealizowane i które zostały zrealizowane wraz z ich opisem. Istotne znaczenie ma również analiza rozbieżności pomiędzy założeniami, a realizacją.

W celu przedstawienia stopnia realizacji *Programu* i wpływu wykonanych zadań na środowisko kulturowe proponuje się uwzględnienie poniższych wskaźników monitoringu.

Tabela 7. Wskaźniki monitoringu

Cel strategiczny	Nazwa wskaźnika monitoringu
1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania	Liczba obiektów poddanych pracom remontowo-konserwatorskim przy zabytkach
	Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach
	Poziom (w %) wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
	Liczba uchwalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i innych dokumentów przestrzennych
	Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
2. Kształtowanie świadomości społecznej i tożsamości lokalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe	Liczba wydanych publikacji o tematyce dziedzictwa kulturowego
	Liczba zorganizowanych wydarzeń kulturalnych z uwzględnieniem elementów dziedzictwa kulturowego, historycznego
	Liczba projektów edukacyjnych w szkołach upowszechniających wiedzę o dziedzictwie kulturowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

Cel strategiczny	Nazwa wskaźnika monitoringu
	Liczba osób uczestniczących w wydarzeniach upowszechniających wiedzę o dziedzictwie kulturowym
	Liczba szkoleń / pracowników gminy biorących udział w szkoleniach i konferencjach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
	Liczba wspartych projektów kulturalnych i edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe
3. Włączenie dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny gminy	Liczba i długość szlaków turystycznych
	Liczba/wydatkowana kwota na prace modernizacyjne i inwestycyjne w obiektach spotkań integracyjnych mieszkańców
	Liczba obiektów gastronomicznych/noclegowych
	Liczba gospodarstw agroturystycznych
	Liczba wydarzeń promujących gminę, jej produkty lokalne, twórców

11. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami

Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach spoczywa na osobach fizycznych i jednostkach organizacyjnych, w tym zaliczanych do sektora finansów publicznych, posiadających tytuł prawny do zabytku.

Właściciele obiektów zabytkowych mogą ubiegać się o dotację m.in. z następujących źródeł:

Fundusze krajowe

- Dotacje z budżetu jednostek samorządu terytorialnego**

Zgodnie z art. 81 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U z 2022 r. poz. 840) w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielana przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Jako zabytek wpisany do rejestru zabytków należy rozumieć zabytek wpisany indywidualnie do rejestru zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach może obejmować tylko nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Krąg podmiotów uprawnionych do ubiegania się o dotację od jednostki samorządu terytorialnego jest wyznaczony przez art. 71 ust. 1 ww. Ustawy, a więc obejmuje prawnych dysponentów zabytków. Podstawą udzielania dotacji musi być odpowiednio skonstruowana uchwała, która powinna zawierać następujące elementy: cel dotacji, kto może ją otrzymać, na jakie prace i roboty może zostać udzielona, jakie wymagania musi spełnić właściciel ubiegający się o dotację na etapie składania wniosku, przyznania dotacji i jej rozliczenia. Uchwała zwykle określa termin bądź terminy składania wniosków, wskazuje niezbędne części składowe umowy zawieranej z beneficjentem oraz zawiera inne dokumenty oraz formularze stanowiące załączniki do uchwały, np. regulamin pracy komisji rozpatrującej wnioski, wzory dokumentów: wniosek o udzielenie dotacji, sprawozdanie z wykonania prac.

Każdy samorząd może indywidualnie określać niezbędne załączniki, choć analizując praktykę przyznawania dotacji przez różne samorządy, warto wymagać następujących dokumentów:

- 1) Wypełniony prawidłowo formularz wniosku z niezbędnymi dla urzędu informacjami);
- 2) Udokumentowanie tytułu prawnego do zabytku;
- 3) Kopia decyzji o wpisie do rejestru zabytków;
- 4) Kosztorys inwestorski sporządzony przez uprawnioną osobę;
- 5) Pozwolenie konserwatora zabytków na przeprowadzenie prac, które mają być przedmiotem dotacji;
- 6) Pozwolenie na budowę (o ile prace wymagają uzyskania takiego pozwolenia) lub potwierdzenie przyjęcia zgłoszenia robót budowlanych;
- 7) Pisemna zgoda właściciela (współwłaścicieli) zabytku na przeprowadzenie prac objętych wnioskiem, w przypadku, gdy wnioskodawca jest współwłaścicielem, najemcą, dzierżawcą;
- 8) Oświadczenie wnioskodawcy o pokryciu pozostałej części kosztów zadania objętego dotacją lub o zapewnieniu innego źródła finansowania pozostałej kwoty.

Rada Gminy Brudzew podjęła Uchwałę nr XVII/113/08 z dnia 25 kwietnia 2008 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

105, poz. 1960). Zgodnie z nią wnioski o udzielenie dotacji na prace, które zastaną przeprowadzone składa się do dnia 15 października roku poprzedzającego rok, w którym ma być udzielona dotacja. Wysokość dotacji określa uchwała budżetowa.

Uchwała Nr LXXI/462/2023 Rady Gminy Brudzew z dnia 8 września 2023 r. w sprawie przyznania dotacji z budżetu Gminy Brudzew na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na 2024 rok w związku z § 3 ust. 1 i 2 pkt. 2 uchwały nr 232/2022 Rady Ministrów z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków przyznała 5 dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja Biskupa w Brudzewie (3 dotacje), Przemienienia Pańskiego i św. Walentego w Galewie oraz Świętej Jadwigi Śląskiej w Janiszewie.

- **Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona zabytków”**

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnosięciowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty posiadające siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

- **Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Ochrona zabytków archeologicznych”**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Pierwszym celem szczegółowym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych. Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego. Podmiotami uprawnionymi do składania wniosków są samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Dofinansowanie może wynieść do 80% kosztów, nie więcej jednak niż 200 000 zł.

- **Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Promesa dla kultury”**

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętymi w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. W zakresie projektów inwestycyjnych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie w ramach programu otrzymać mogą także projekty o znacznie mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnych społeczności.

Podmiotami uprawnionymi do składania wniosków są samorządowe i państwowe instytucje kultury, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, publiczne i państwowe szkoły i uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

- **Program Narodowego Instytutu Dziedzictwa „Wspólnie dla dziedzictwa”**

Celem Programu jest tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń. Program adresowany jest do organizacji pozarządowych. W ramach Programu wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie zadań adresowanych przede wszystkim do społeczności lokalnych, realizujących strategiczne cele Programu poprzez niżej wymienione działania:

1. Prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu;
2. Działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego, prowadzące do jego rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
3. Działania zmierzające do zachowania i wzmacniania tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, służących zachowaniu zabytków i ich wartości;
4. Działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości;
5. Działania edukacyjne mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy na temat procedury zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa poszukiwania zabytków i promocję dobrych praktyk w zakresie poszukiwania zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Dofinansowanie może wynieść do 100% budżetu zadania, minimalna kwota dofinansowania wynosi 5 000 zł, a maksymalna 80 000 zł.

- **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej – program priorytetowy „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej”**

Celem programu jest powstrzymanie procesu utraty różnorodności biologicznej i krajobrazowej, odtworzenie i wzbogacenie zasobów przyrody oraz skuteczne zarządzanie gatunkami i siedliskami oraz wzmocnienie działań z zakresu edukacji ekologicznej służącej ochronie przyrody.

Rodzajami przedsięwzięć objętych dofinansowaniem są m.in. działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Beneficjentami są m.in. jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, jednostki organizacyjne PGL Lasy Państwowe, podmioty będące właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów. Dotacja może wynieść do 10% kosztów kwalifikowanych. Warunkiem udzielenia dotacji jest minimalny koszt kwalifikowany przedsięwzięcia w wysokości 100 000 zł. Zobowiązania (rozumiane jako podpisywanie umów) będą podejmowane do 31.12.2024 r., a wydatkowanie środków do 31.12.2027 r.

- **Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu – Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków**

Dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych. O przyznanie dotacji celowej może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

w roku złożenia wniosku, w roku następującym po roku złożenia tego wniosku lub zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac lub 100% jeżeli zabytek wpisany do rejestru zabytków posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych bądź wymaga natychmiastowego przeprowadzenia tych prac.

- **Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego**

Zarząd Województwa Wielkopolskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku w rozumieniu ustawy o zabytkach, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy zabytkach, które wnioskodawca powinien wykonać w roku złożenia wniosku, na podstawie zezwolenia właściwego urzędu do spraw ochrony zabytków.

Dotacja może wynieść do 70 % ogółu nakładów na prace, lub do 100% jeżeli posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku.

- **Rządowy Program Odbudowy Zabytków**

Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Dofinansowanie z Programu można przeznaczyć na realizację zadań inwestycyjnych, które obejmują finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo ewidencji zabytków, w tym gminnej ewidencji zabytków. Wnioski o dofinansowanie mogą składać wyłącznie jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, województwa) za pośrednictwem Aplikacji Polski Ład. Po rozstrzygnięciu Postępowania zakupowego, skutkującego wyborem Wykonawcy lub Wykonawców, Wnioskodawca składa do BGK wniosek o udzielenie promesy wypłaty dofinansowania z Programu, obejmujący nie więcej niż 98% ostatecznej wartości inwestycji.

- **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.). Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez Ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682) oraz Ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840). Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 będzie wynosić 200 000,00 zł.

Fundusze Europejskie

- **Program Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027**

Program jest następcą Regionalnego Programu Operacyjnego. Celami jakie będą finansowane w ramach Funduszu są:

1. Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Obejmuje on takie projekty jak:

- inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej,
- zachowanie i modernizacja obiektów dziedzictwa kulturowego obejmująca m.in. renowację, modernizację, ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej i/lub kulturalnej,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja,
- inwestycje w rozwój turystycznych szlaków tematycznych oraz produktów turystycznych (projekty odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).

Wysokość alokacji UE wyniesie 73 041 568 euro. Maksymalny poziom dofinansowania wydatków kwalifikowanych wyniesie 70%. Beneficjentami będą jednostki organizacyjne działające w imieniu jednostek samorządu terytorialnego, jednostki samorządu terytorialnego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej, podmioty świadczące usługi publiczne w ramach realizacji obowiązków własnych jednostek samorządu terytorialnego.

2. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie. Obejmuje on takie projekty jak:

- działania na rzecz dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury: zachowanie i modernizacja obiektów dziedzictwa kulturowego (rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, restauracja, zachowanie, zabezpieczenie, adaptacja na cele kulturalne obiektów dziedzictwa kulturalnego oraz obszarów i obiektów zabytkowych, w tym obiektów przemysłowych i powojennych o wartościach historycznych oraz zespołów pałacowo-ogrodowych czy zespołów folwarcznych ulegających degradacji; przebudowa, modernizacja i adaptacja na cele kulturalne obiektów użyteczności publicznej wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków; zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem; zagospodarowanie otoczenia ww. obiektów; ochrona i rozwój infrastruktury zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej; poprawa dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób niepełnosprawnych), udostępnienie i ułatwianie dostępu do dóbr kultury oraz zastosowanie nowoczesnych technologii (konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytków muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych, oraz ich ochrona i udostępnianie; ułatwienie dostępu do zabytków, instytucji kultury), rozwój i zwiększanie dostępności infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej),
- działania na rzecz walorów turystycznych i usług turystycznych: turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne, ułatwienie dostępu do szlaków turystycznych.

Wysokość alokacji UE wyniesie 62 500 000 euro. Maksymalny poziom dofinansowania wydatków kwalifikowanych wyniesie 70%. Beneficjentami będą administracja publiczna, instytucje nauki i edukacji, organizacje społeczne i związki wyznaniowe, partnerstwa, partnerzy społeczni, przedsiębiorstwa, służby publiczne.

3. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa. Obejmuje on takie projekty jak:

- działania niekomercyjne na rzecz rewitalizacji obszarów zdegradowanych, przemysłowych i powojennych obejmujące budowę, przebudowę, rozbudowę, adaptację lub remonty: budynków (w tym: budynków znajdujących się w rejestrze zabytków, budynków położonych w strefie ochrony konserwatorskiej oraz budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym nie będących w rejestrze zabytków), obiektów i przestrzeni wraz z przyległym otoczeniem znajdujących się na obszarach rewitalizacji w celu przywrócenia i/lub nadania im nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych lub rekreacyjnych.

Wysokość alokacji UE wyniesie 40 600 000 euro. Maksymalny poziom dofinansowania wydatków kwalifikowanych wyniesie 70%. Beneficjentami będą jednostki organizacyjne działające w imieniu jednostek samorządu terytorialnego, jednostki samorządu terytorialnego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brudzew na lata 2023-2026

12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Głównym koordynatorem *Programu* jest Gmina Brudzew. Pozostałymi udziałowcami są Gminny Ośrodek Kultury „Wozownia” w Kolnicy, placówki oświatowe, organizacje pozarządowe, parafie, Wydział Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Działania *Programu* skierowane są do właścicieli obiektów zabytkowych oraz mieszkańców gminy.

Działania przewidziane do realizacji finansowane będą głównie z budżetu Gminy. *Program* przewiduje możliwość pozyskania dotacji z budżetu państwa na poziomie krajowym i wojewódzkim oraz z funduszy europejskich. Zadania finansowane mogą być również ze źródeł prywatnych: osób fizycznych, organizacji pozarządowych, związków wyznaniowych. Wysokość kwot na wykonanie poszczególnych zadań będzie ustalana na bieżąco przy ich realizacji. Większość zadań będzie wykonywana na bieżąco.

WFOŚiGW
POZNAŃ

 CHARTARI
energetyka
consulting
finanse

